

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS FAKULTETAS

LIETUVOS ISTORIJOS KATEDRA

Simona Stankutė

Lietuvos lokalinės istorijos

II magistrantūros kurso studentė

SAVIVALDOS RAIDĄ AKMENĖS VALSČIUJE 1918 – 1940 M.

(magistro darbas)

Magistrantė:

(parašas)

Leidžiama ginti:

Darbo vadovas _____

(parašas)

IF Dekanas _____

dr. Mindaugas Tamošaitis

(parašas)

prof. dr. Eugenijus Jovaiša

Darbo įteikimo data: _____

Registracijos numeris: _____

Vilnius, 2012

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas baigiamasis darbas „*Savivaldos raida Akmenės valsčiuje 1918 – 1940 m.*”:

Autorės atliktas savarankiškai, jame nėra pateikta kitų autorių medžiagos kaip savos, nenurodant tikrojo šaltinio.

Nebuvo autorės pristatytas ir gintas kitoje mokymo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje.

Nepateiktos nuorodos į kitus darbus, jeigu jų medžiaga nėra naudota darbe.

Pateiktas visas naudotos literatūros sąrašas.

Simona Stankutė

(studento vardas, pavardė)

(parašas)

TURINYS

TURINYS	3
IVADAS	4
1. VIETOS SAVIVALDA NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE	11
2. AKMENĖS VALSČIUS (1918 – 1940M.)	19
2.1. Teritorinės – administracinės ribos.....	19
2.2. Valsčiaus sudėties raida.....	24
3. AKMENĖS VALSČIAUS SAVIVALDYBĖS KŪRIMAS	26
3.1. Organizacinė veikla.....	26
3.2. Savivaldybių sudėtis	29
4. SAVIVALDYBĖS BIUDŽETOS IR DARBŲ APŽVALGA	35
IŠVADOS	40
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	41
SANTRAUKA (anglų.k.)	47
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	48
PRIEDAI	49

IVADAS

Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas ir demokratinės valstybės kūrimas laikomas vienu reikšmingiausiu šalies istorijos laikotarpiu. Valstybės kūrimasis ir genezė šiandieninių istorikų tarpe tapo itin populiaria tyrinėjimų tema. Valstybės gyvavimas tiriamas įvairiais pjūviais: politiniu, ekonominiu, kultūriniu, socialiniu. 1918 – 1940 m. laikotarpis dėkingas ir savo šaltinių prieinamumo baze, kuri, reikia manyti, įtakojo ne vieną tyrinėjimo temą. Be abejonės daugiausia dėmesio sulaukia Lietuvos Valstybės Tarybos, kitų politinio elito atstovų veikla, politinių partijų kūrimasis bei veiklos. Tuo tarpu tokios valstybės kūrimosi problemos, kaip vietos savivaldos kūrimasis, tik neseniai pradėti tyrinėti. Kaip teigia Aistė Morkūnaitė – Lazauskienė, „giluminis“ sluoksnis tarsi liko neaptartas,¹ o juk vietos savivaldybės yra vienas pagrindinių demokratijos elementų. Tokiuose savivaldos organų rinkimuose visi piliečiai, nepaisant lyties, tautybės ar tikybos galėjo rinkti savo atstovus.

Savivaldybių kūrimas nesant stipriai centrinei valdžiai vyko chaotiškai. Kaip ir norėta, valstybės savivaldos kūrimosi pamatus statė vietiniai gyventojai, kurie parodė buvę ne tik organizuoti, bet ir iniciatyvūs, patriotiški, pilietiški. Vietos žmonių siekis sukurti savo valstybę, bei savo krašto valdžią, davė teigiamų bruožų šalies kūrimuisi. Reikia nepamiršti, jog savivaldos kūrimo procesą sunkino okupacinės vokiečių valdžios būvimas. Nors Pirmasis pasaulinis karas buvo pasibaigęs ir Vokietija neteko savo karo metu užgrobtų teritorijų, mūsų krašto taip lengvai nepaliko. Tuo pat metu šalį užliejo karo bangos su bolševikais, lenkais bei bermontininkais. Esant tokiai karinei padėčiai, svajoti apie tvirtą centrinę bei vietos valdžią buvo utopiška, tačiau kūrimosi darbai vyko toliau: kūrėsi laikini komitetai, laikinas administracinis skirstymas, buvo užsiimama teisės aktų kūrimo darbais. 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. Lietuvoje buvo sudarytos valsčių, apskričių ir miestų savivaldybės, kurios iš okupantų vokiečių perėmė vietos valdžią, pradėjo tvarkyti gyventojų reikalus. Nuo valsčių ir miestų pirmųjų savivaldybių atsiradimo prasidėjo Lietuvos Respublikos vietos savivaldybių istorija.

Taigi, šis kūrimosi laikotarpis sudėtingas, tačiau intriguojantis savo piliečių entuziazmu. Laikotarpio spaudoje randama teiginių, jog gyventojai buvo ištroškę laisvės ir noro viską spręsti savarankiškai. Ko gero tai ir buvo laikoma vietos savivaldos kūrimosi „varikliu“.

¹ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 9.

1918 m. pabaigoje Šiaulių apskrities kaimiškose vietovėse buvo sudarytos pirmosios savivaldybės. Prie tuometinės Akmenės apskrities buvo prijungtas Papilės valsčius.² 1919 m. keičiantis Papilės valsčiaus administracinei priklausomybei ir riboms, 1919 m. kovo 28-29 d. Šiauliuose vykusiame suvažiavime, kuriame dalyvavo Šiaulių, Akmenės ir Kuršėnų apskrities atstovai buvo nutarta susivienyti senose apskrities ribose, t. y. Papilės valsčių priskirti Šiaulių apskrįčiai.³ 1919 m. pavasarį Lietuvos vyriausybės nutarimu Akmenės apskritis buvo panaikinta ir priskirta pradžioje prie Šiaulių, vėliau gyventojų reikalavimu prie Mažeikių apskrities. Mažeikių apskrityje savivaldybių kūrimas vyko chaotiškai, vadovaujantis „iš apačios“ principu. Tas pažymima ir Lietuvos savivaldybių leidinyje,⁴ kuriame teigiama, jog tokiu savivaldybių principu buvo kuriamos bene visos Žemaitijos savivaldybės. Formuoti Akmenės savivaldybės ėmėsi vietiniai inteligentai: agronomas V. Zubovas, A. Tarvydas, Bimba. Jie 1918 m. lapkričio mėn. 13 d. išleido tuometinės Akmenės apskrities visuomenei atsišaukimą, kuriame ragino kuo stubiau kurti parapių komitetus.⁵

Temos problematika, naujumas, aktualumas. 1918 m. paskelbus tautų apsisprendimo teisę, pradėti valstybės teisėkūros darbai. Suformavus laikinasias valdžios institucijas, imtasi Lietuvos krašto tvarkymo darbų. 1918 m. lapkričio 12d. Lietuvos valstybės tarybos ir vyriausybės atsišaukime „Lietuvos piliečiai“⁶ buvo pateikiama esama šalies politinė situacija, raginta kurti savivaldybes. Tikslui pasiekti raštas buvo išsiunčiamas į visas to meto apskritis. Tuo metu Akmenė turėjo savo atskirą apskritį, kurios centras buvo Dabikinė. Toks krašto skirstymas, kurį suformavo vokiečių okupacinė valdžia, vyravo 1915 – 1918 m.⁷

Akmenės valsčiaus administracinė ir politinė raida Nepriklausomybės laikotarpiu specialiai netyrinėta. Bronius Kviklys, apžvelgdamas miestelių istorijas teigė, jog nepriklausomybės metu Akmenė buvo valsčiaus centru, kuris 1918 – 1940 m. apsitvarkė⁸. B. Kviklys mini, jog miestelyje buvo administracinės ir politinės institucijos: valsčiaus savivaldybė, paštas, policijos nuovada, ne viena visuomeninė, politinė organizacija, mokykla, keletas bibliotekos išlaikomų organizacijų, sveikatos ir veterinarijos punktai, malūnas, smulkas kredito unija, miestelėnai turėjo nemažai

² Sireika, J. Papilės valsčiaus administracinė ir politinė raida 1918 – 1940m. *Papilė. Idalis*. Vilnius: Versmė, p. 268.

³ 1919 m. kovo 28-29 d. įvykusio Šiaulių apskrities valsčių atstovų suvažiavimo nutarimai, LVCA, f. 862, ap. 1, b. 7, l. 28.

⁴ *Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928*. Kaunas, 1928, p. 33.

⁵ Ten pat.

⁶ Lietuvos piliečiai! *Lietuvos aidas*, 1918, lapkričio 13.

⁷ Rozga, L. *Akmenės kraštas*. Akmenė: „Vienybės redakcija“, 1992, p. 43.

⁸ Kviklys, B. *Mūsų Lietuva. IV tomas*. Vilnius: Mintis, 1991, p. 40.

mūrinių namų. Akmenės miestelio kraštotyrininkas Leopoldas Rozga teigia, jog Akmenėje aptariamam laikotarpiu buvo pora knygynėlių, vaistinių, įvairių draugijų, tačiau gyvenimas buvo gana pasyvus.⁹ Panašiai laikotarpį aptaria ir amžininkės Augustina bei Ona Rušinaitės¹⁰, mokytojų Ritos Ringienės, Danutės Čiapaitės surinktos amžininkų žinios. Jau minėtas L. Rozga pažymi, jog prasidėjus nepriklausomybės kovoms, nemažai krašto vyrų išėjo savanoriais į besikuriančią Lietuvos kariuomenę. Už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę žuvo akmeniškis Stasys Ramašauskas, klykoliškis Domininkas Balčiūnas, kruopiškis A. Astropas ir daugelis kitų vyrų, kurių atminimui 1928 m. Akmenėje iškilo Lietuvos nepriklausomybės 10 – mečio paminklas.

Darbas aktualus savo naujumu. Akmenės valsčiaus 1918 – 1940 m. istorijos tyrimas – naujas darbas lokaliųjų tyrimų srityje. Tai leidžia plačiau nagrinėti lokales vietas ne tik teritoriniu, bet ir lokalinės bendrijos aspektu.

Darbo objektas. Darbo tyrimo objektu laikoma yra iki šiol istoriografijoje nenagrinėta Akmenės valsčiaus savivaldos 1918 – 1940 m. analizė.

Darbo tikslas. Ištirti Akmenės valsčiaus savivaldybės kūrimosi aplinkybes ir raidą 1918– 1940 m. ir atskleisti esminius šio proceso bruožus.

Darbo uždaviniai. Remiantis skelbtais ir neskelbtais dokumentais išnagrinėti Akmenės valsčiaus savivaldybės kūrimosi aplinkybes ir jos veiklą įvairiais aspektais: ūkio raidos plėtrą, viešosios tvarkos organizavimą ir palaikymą, socialinių klausimų sprendimą ir kt. Išanalizuoti valsčiaus savivaldybės tarybų ir valdybų sudarymą, jų veiklą, indėlį stiprinant valsčiaus darbą. Ištirti valsčiaus finansinę situaciją bei atliktus svarbiausius darbus.

Chronologinės ribos. Darbo choronologinės ribos apima Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį - 1918 – 1940 m.

Metodologinis pagrindas. Suformuotas tyrimo tikslas leido plačiai naudotis įvairiais tyrimų metodais: aprašomuoju, tiriamuoju, analitiniu - naratyviniu, statistiniu. Aprašomuoju metodu bandyta „rekonstruoti“ praeitį, kaip reiškini iš surinktų duomenų pateiktų Lietuvos valstybės istorijos archyve bei įvairaus pobūdžio straipsnių periodinėje spaudoje. Metodo dėka perteikiamas nagrinėjamos temos aktualumas, problematika. Tiriamasis bei analitinis – naratyvinis metodai padėjo konstruoti mokslinį tekstą, jį sintetinant, sisteminant, analizuojant, parodant išraiškos formų tendencingumą. Statistinis metodas naudojamas vertinant valsčiaus savivaldos sudėtį bei raidą.

⁹ Rozga, L. *Akmenės kraštas*. Akmenė: „Vienybės redakcija“, 1992, p. 38.

¹⁰ *Iš Akmenės šviesuolių Onos ir Augustinos Rušinių palikimo*. Sud. R. Ringienė. Utena: Utenos Indra, 2008.

Šaltiniai. Tiriant šio valsčiaus raidą, didelė dalis naudotų šaltinių į mokslinę apyvartą įvesti pirmą kartą. Informacijos apie Akmenės valsčių galima rasti to meto periodinėje spaudoje, visų pirmą Laikinosiose Vyriausybės bei Vyriausybės žiniuose,¹¹ Vidaus reikalų ministerijos leistame žurnale „Savivaldybė“¹². Archyvinių duomenų apie valsčių teikia Lietuvos centriniame valstybės archyve esantys fondai, ypačingai Vidaus Reikalų Ministerijos Savivaldybių departamento fondas nr. 379. Fonde randama duomenų apie valsčiaus sudėtį, administracinę, politinę priklausomybę, kūrimosi procesą, valsčiaus tarybos rinkimus ir kt. tačiau informacijos didelis kiekis neišliko. Deja, atskiro fondo valstybės archyvuose Akmenės valsčius neturi, tad visos informacijos teko ieškoti naudojantis Mažeikių apskrities prieigomis.

Darbas atliekamas remiantis archyvų duomenimis. Taip pat remiamasi periodine spauda bei 1918 – 1940 m. priimtais įstatymų pavyzdžiais.

Pagrindiniai dokumentai, panaudoti magistro darbe – Mažeikių apskrities valdybos posėdžių protokolai, Akmenės valsčiaus savivaldybės rinkimų medžiaga, įvairūs pranešimai apskrities viršininkui ir valdybai, statistinės ir finansinės ataskaitos, skundų, pranešimų, įstatymų, gyventojų surašymo duomenų pavyzdžiai.

Istoriografija. Kaip jau buvo minėta, Akmenės valsčiaus administracinė ir politinė raida Nepriklausomybės laikotarpiu specialiai nėra tyrinėta. Nesant specializuotai temos istoriografinėi bazei, darbo tikslui pasiekti buvo naudojama istoriografija, kuri specializuota savivaldos kūrimui Pirmojoje Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje bei apžvelgti leidiniai, skirti Akmenės krašto istorijai aptarti.

Savivaldybėmis susidomėta dar jų kūrimosi laikotarpiu, tačiau jos pradėtos tyrinėti praėjus keleriems metams nuo vietos valdžios sukūrimo. Bene pirmasis tyrinėtojas buvo teisininkas ir visuomenininkas Petras Leonas, kuris buvo pirmojo, antrojo ir ketvirtojo Lietuvos ministrų kabineto narys, dalyvavo rengiant pirmąją Savivaldybių įstatymą. Tai buvo veikėjas žinojęs vietos valdžios kūrimosi užkulsius. 1923 m. išleistas Petro Leono leidinys apie savivaldą.¹³ Leidinyje aptarti savivaldybių tikslai, uždaviniai, funkcijos, vaidmuo, santykiai su centro valdžia. Tuo pat metu savivaldybėmis domėjosi ir Mykolas Riomeris, kuris akcentavo, jog demokratinė valstybės negali egzistuoti be vietos savivaldos.¹⁴ Vidaus Reikalų Ministerijos Savivaldybių departamentas parengė

¹¹ *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1918 – 1920 m.

¹² *Savivaldybė*. Kaunas : Savivaldybių departamentas, 1923-1940.

¹³ Leonas, P. *Lietuvos savivaldybės*. Kaunas, 1991.

¹⁴ Riomeris, M. Vietos savivaldybės. *Teisė*, 1922, nr. 3.

ir išleido leidinį „Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928 m.“, kuriame pateikiama duomenų apie konkrečių valsčių formavimąsi.¹⁵ Tematikai skirtos medžiagos yra „Šiaulių metraštyje“,¹⁶ Savivaldybių departamento laikraštyje „Savivaldybė“¹⁷, „Lietuvos aide“¹⁸, „Sietyne“¹⁹, „Dabartyje“²⁰, „Lietuvos ūkininke“²¹, „Lietuvos žiniose“²².

Po 1990 m. savivaldybių istoriją ėmė tirti ekonomistas Romas Stačiokas, kuris apžvelgė vietos savivaldos istoriją nuo XIV iki XX amžiaus. „Lietuvos savivaldybių raidoje“²³ R. Stačiokas analizavo Kauno miesto savivaldybės susiformavimą. Minimas ir Liudas Truska, kuris knygoje „Antanas Smetona ir jo laikai“²⁴ analizavo autoritarinės valdžios vykdytą savivaldybių politiką, nurodė priemones, kuriomis autoritarinio režimo metu buvo griunama vietos savivalda. G. Žilinskas apgynė disertaciją tema „Vietos savivaldybės ir jų institucijos Lietuvos Respublikoje 1918 - 1940 m.“²⁵, kurioje analizavo vietos savivaldos sudėtį bei statusą daugiausia dėmesio skirdamas vietos savivaldybių kompetencijai. Knygą „Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai“²⁶ išleidęs Jonas Sireika analizuoja savivaldybių formavimąsi. Disertaciją tema „Lietuvos savivaldybės 1918 – 1920 m.“²⁷ apgynė Aistė Morkūnaitė – Lazauskienė, kuri savo darbe nagrinėja savivaldybių susiformavimo istoriją, kūrimosi etapus, nagrinėja atskirų vietovių savivaldos klausimus, pateikia terminų paaiškinimus.

Akmenės krašto istorijai iliustruoti leidinių yra pakankamai nemažai. Daugiausia leidiniai orientuoti į bendrą krašto pristatymą. Jame dominuoja istorija nuo krašto atsiradimo iki XX amžiaus. Detaliau tokiuose leidiniuose analizuojamas XIX amžiaus vidurio ir pabaigos laikotarpis – ypatingas dėmesys skiriamas sukilimo kovoms aptarti. Kiek daugiau duomenų sulaukia XX amžiaus pradžia. Tuo tarpu tarpukario Akmenės krašto gyvenimas nušviestas skurdžiai. Kiek fragmentiškos informacijos galima surasti Versmės leidyklos išleisto monografijoje „Papilė“ straipsniuose.

¹⁵ *Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928 m.* Kaunas, 1928.

¹⁶ *Šiaulių metraštis*. Red. P. Bugailiškis. Šiauliai, 1939.

¹⁷ *Savivaldybė*. Kaunas : Savivaldybių departamentas, 1923-1940.

¹⁸ *Lietuvos aidas*. Vilnius, 1917-1918, 1928-1940.

¹⁹ *Sietynas*. Šiauliai : Šiaulių srities vartotojų bendrovių sąjunga, 1919-1922.

²⁰ *Dabartis*. Tilžė : A. Liudžiuvaitis, 1915-1918.

²¹ *Lietuvos ūkininkas*. Vilnius, 1918-1940.

²² *Lietuvos žinios*. Vilnius, 1922-1940.

²³ Stačiokas, R. *Lietuvos savivaldybių raida*. Vilnius, 1991.

²⁴ Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996.

²⁵ Žilinskas, G. *Vietos savivaldybės ir jų institucijos Lietuvos Respublikoje 1918 – 1940 m.* Humanitarinių mokslų disertacija. Vilnius, 1996.

²⁶ Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai*. Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla, 1998.

²⁷ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos savivaldybės 1918 – 1940 m.* Humanitarinių mokslų disertacija. Kaunas, 2004.

Aptariant indėlį į Akmenės krašto istoriją derėtų pirmiausia paminėti kraštotyrininką, žurnalistą Leopoldą Rozgą, kuris Akmenės krašto istorijos aptarimuose yra nepralenkiamas. Autorius yra išleidęs nemažai darbų, skirtų Akmenės krašto istorijai aptarti²⁸: „Akmenės rajonas“, „Akmenės rajono istorijos apybraiža“, „Akmenės kraštas“, „Būkime pažįstami: Akmenės kraštas“, „Akmenė: Žiemgalių žemė“, „Klykoliai“, „Papilė širdyse ir likimuose“, „Vadovas po Ventos Regioninį parką“, „Žvarbieji vidurnakčiai : Akmenės krašto politinių kalinių ir tremtinių prisiminimai“, „Vieksniai“. Leopoldas Rozga nuo 1975 m. dirba Akmenės rajono laikraščio „Vienybė“ redakcijoje, o nuo 1979 m. yra šio laikraščio redaktorius. Autorius dažnai publikuoja straipsnius spaudoje kraštotyros klausimais²⁹, kurie Akmenės rajono laikraštyje publikuojami bent vieną/du kartus per savaitę. Kaip š.m. kovo 30 dieną konferencijoje „Vladui Sirutavičiui – 135“ teigė Akmenės rajono meras Vitalijus Mitrofanovas „Akmenė pastaraisiais metais vis sparčiau atranda nepelnytai užmirštą krašto istorijos mokslą”^{*}.

Žinių apie Akmenę teikia ir mokytojos Ritos Ringienės sudaryta knyga „Iš Akmenės šviesuolių Ono ir Augustinos Rušinaičių palikimo“³⁰ kurioje pateikiami mokytojų Onos (1920 – 1998) ir Augustinos (1922 – 2007) atsiminimai apie Akmenės miestelį. Čia pateikiama ypatinga tarpukario kultūrinio, socialinio gyvenimo informacija apie Akmenės valsčiaus kasdienybę. Dokumentų nuorašų bei ikonografinių duomenų teikia Akmenės krašto bei Akmenės gimnazijos kraštotyros muziejų fonduose esanti informacija.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 4 skyriai iš kurių du turi poskyrius, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, darbo santrauka (anglų kalba), santrumpų sąrašas bei priedai. Pimame dėstymo skyriuje aptariamas vietos savivaldos vaidmuo I Lietuvos Respublikoje. Apibūdinami tuometiniai

²⁸ Rozga, L. *Akmenės rajonas*. Vilnius : Mintis, 1983; Rozga, L. *Akmenės rajono istorijos apybraiža*. Akmenė, 1990; Rozga, L. *Akmenės kraštas*. Naujoji Akmenė : Vienybė, 1992; *Akmenės kraštas*. Vilnius : Atkula, 1998; Rozga, L. *Būkime pažįstami: Akmenės kraštas*. Utena : UAB „Utenos Indra“, 2003; Rozga, L. *Akmenė: Žiemgalių žemė*. Utena : Utenos Indra, 2008; Rozga, L. *Klykoliai*. Utena : Utenos Indra, 2007; Rozga, L. *Papilė širdyse ir likimuose*. Utena: Utenos indra, 2009; Rozga, L. *Vadovas po Ventos Regioninį parką*. Utena: Utenos Indra, 2009; Rozga, L. *Žvarbieji vidurnakčiai : Akmenės krašto politinių kalinių ir tremtinių prisiminimai*. Utena: Utenos Indra, 2005; Rozga, L. *Vieksniai*. Utena: Utenos Indra, 2005.

²⁹ Rozga, L. Kairiškių pramonės likimas. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004; Rozga, L. Keletas duomenų iš buvusių dvarų ir stambių ūkių praeities. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004; Rozga, L. Rezistentų kovos Papilės krašte po Antrojo pasaulinio karo. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004; Rozga, L. Lazdynų Pelėda Paragiuose. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004; Rozga, L. Veisienė, D. J. Trejetas iš papilėniškių Sakų šeimos. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004; Rozga, L. Leidinių ir straipsnių apie Papilę bibliografija. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004; Rozga, L. Paminėjo garbų kraštiečių. *Vienybė*, 1997 m. balandžio 12 d. ir t. t.

^{*} Akmenės rajono mero Vitalijaus Mitrofanovo kalba, pasakyta 2012 m. kovo 30 d. konferencijoje „Vladui Sirutavičiui – 135“, vykusioje Kairiškiuose.

³⁰ Ringienė, R. *Iš Akmenės šviesuolių Onos ir Augustinos Rušinaičių palikimo*. Utena: Utenos Indra, 2008.

įstatymai, jų nustatytos normos, pateikiamas trumpas Nepriklausomos Lietuvos teritorinio – administracinio skirstymo vaizdas. Antrame skyriuje aptariamas Akmenės valsčiaus susikūrimas. Skyrius skiriamas į dvi dalis: teritorinę – administracinę priklausomybę ir valsčiaus „vidinę“ sudėtį. Trečioje dalyje aptariamas Valsčiaus savivaldybės kūrimas, organizacinė veikla, savivaldybių sudėtis. Paskutiniame skyriuje apžvelgiamas savivaldybės biudžetas ir pateikiama trumpa darbų apžvalga.

1. VIETOS SAVIVALDA NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE

Kiekvieną kraštą valdyti iš vienos vietos sunku. Gyventojų reikalams tvarkyti vietose ir sėkmingiau vykdyti valdžios, kaip valstybės elemento, funkcijas, kraštas nuo seno buvo dalijamas į administracinius vienetus. Šiandiena valstybės administraciją reglamentuoja Vietos savivaldos įstatymas³¹, kuriame nubrėžiami pagrindiniai administraciniai – teritoriniai valstybės rėmai. Dalijant teritoriją paprastai atsižvelgiama į administracinius vienetus, kultūros būklę, ūkio reikalavimus, žmonių trauką prie administracinio centro, gyventojų skaičių, vietos ekonomikos rodiklius, vietinio susisiektimo galimybes.

Šiandiena *Vietos savivalda* reglamentuojama kaip valstybės teritorijos administracinio vieneto – savivaldybės – teisė laisvai ir savarankiškai tvarkytis pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus per gyventojų tiesiogiai išrinktų atstovų savivaldybės tarybą bei jos sudarytas vykdomąsias institucijas.³² Vietos savivalda atsakinga vietos gyventojams, tiksliai žino jų reikalus, sąlygas; leidžia potvarkius, turi savo policiją, remia, globoja ligonines, mokyklas, bibliotekas, skatina ūkinę, ekonominę veiklą ir t.t. Valstybė šią veiklą prižiūri, derina, jai padeda, sprendžia iškilusius konfliktus.³³ Savivalda gali būti suprantama ir tapatinama įvairiai: su atstovaujamosios valdžios organais, administraciniu – teritoriniu vienetu, valdymo įstaigų veikla, tiesioginės demokratijos įgyvendinimo būdais, socialine – politine visuomenės narių organizavimo forma ir pan.³⁴ Nagrinėjant savivaldą kaip tam tikrą veiklą, svarbu apsispręsti, kas bus subjektas, kurio veikla bus traktuojama kaip vietos savivalda. Savivaldybių teoretikas Algirdas Astrauskas ir ekonimistė Birutė Galinienė išskiria du modelius. Pirmojo sudėtį sudaro savivaldybės politinė valdžia, savivaldybės administracija, savivaldybės bendruomenė. Antrajame, į vietos savivaldos subjektų ratą neįtraukiama savivaldybės bendruomenė.³⁵

1918 m. sukūrus Nepriklausomą Lietuvos Respubliką buvo užsimota valstybę kurti „iš apačios“. Pirmojoje Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje žodis *savivalda* mokslininkams, teisininkams, administracijos pareigūnams buvo mažai žinomas. Įprastai dominavo *savivaldybės* terminas. Savivaldybės buvo suvokiamos kaip valstybinės valdžios ir valdymo institutų vietose sistema ir

³¹ Lietuvos respublikos Vietos savivaldos įstatymo pakeitimo įstatymas. 2000 m. spalio 12 d., nr. VIII - 2018

³² Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas. 2000 m. spalio 12 d. Nr. VIII-2018

³³ Stačiokas, R. *Vietos savivalda*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1992, p. 10.

³⁴ Ten pat, p. 7.

³⁵ Astrauskas, A., Galinienė, B. *Vietos savivalda Lietuvoje: teoriniai ir istoriniai aspektai*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 17.

labai retai – kaip teritorinis administracinis vienetas, savivaldybės organų veikla sprendžiantis įstatymų tvarka nustatytus reikalus³⁶ arba siaurąja prasme – vietos institucija. Kaip teigia A. Morkūnaitė – Lazauskienė, *savivaldybės* terminas mūsų sąmonėje šiandieną jau nekelia didesnių neaiškumų.³⁷

Vietos savivaldybės 1918 – 1919 m. buvo kuriamos plačiais demokratiniais pagrindais, kadangi tokiu atveju buvo manoma, jog tik nuoseklus vietinės savivaldos įgyvendinimas gali nugalėti demokratijos netobulumu bei laiduoti pilnutinį demokratinio principo išsiskleidimą valstybėje³⁸. Nepriklausomos Lietuvos Respublikos metu buvo mėgstama iškelti savivaldybių auklėjimo vaidmenį, teigti, jog iš savivaldybių darbo gyventojai turi suprasti apie visos valstybės valdymą, mokytis demokratijos, valstybingumo. Auklėjamąjį vaidmenį pabrėžė Vincas Zajančkauskas teigdamas „Ten, kur visiems luomams buvo leista bendrai svarstyti ir spręsti valsčiaus reikalus, ten matome tarp gyventojų ir valstybės reikalų supratimą”.³⁹ Valstybėje, kurioje nėra savivaldybių esą tūno tamsumas. Apie valdžios tamsumą, jos panaudojimą partijų reikmėms kalbėjo teisininkas Mykolas Römeris teigdamas „kur žmonės išmoks patys sąmoningai rūpintis savo ir valstybės reikalais, nebebus jau to pavojaus, kad galėtų kas juos naudoti savo partijų arba asmens tikslams, renkant atstovus į parlamentą ir kitas valstybės įstaigas.”⁴⁰

Valstybės kūrimas nesant stipriai centro valdžiai vyko gana stichiškai. Šiame procese aktyviai reiškėsi vietos žmonių iniciatyva. Vietos savivaldos kūrimą apsunkino santykiai su lenkais, vokiečiais, kovos su bolševikais, bermontininkais. Nesant šalies teritoriniam ir administraciniam stabilumui buvo organizuojamos laikinos šalies institucijos bei kuriami laikini įstatymai. Krašto savivaldos reikaluose šis laikinumas taip pat pasireiškė. Buvo perrenkami vietos komitetai, atsistatydindavo nariai, ne kartą pakeisti kraštų teritoriniai rėmai ir priklausomybė.

Kuriamos savivaldybės turėjo rūpintis vietos gyventojų reikalais. Pirmaisiais nepriklausomybės metais jos turėjo atstovauti silpnai centrinei valdžiai. Susikūrusios savivaldybės veikla praktiškai apėmė pagrindines visuomeninio ir ekonominio gyvenimo puses. Buvo manoma, jog *savivaldos* ir *savivaldybės* apibrėžimai turėjo atsispindėti to meto įstatymuose, tačiau tarpukario įstatymuose į tai nelabai buvo atsižvelgiama. Būtina atkreipti dėmesį į faktą, jog savivaldybės, nors ir veikiančios

³⁶ Stačiokas, R. *Vietos savivalda*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1992, p. 8.

³⁷ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 11.

³⁸ Ten pat, p. 10.

³⁹ Zajančkauskas, V. Dėl būsimosios valsčių sudarymo. *Lietuvos aidas*. 1918 10 15, p. 2.

⁴⁰ Römeris, M. Vietos savivaldybė, *Teisė*. 1922, nr. 3, p. 2.

krašto vietų visuomenės vardu, nebuvo suverenios, priešingai, pajungtos valstybės įstatymui, kuris nustato jų kompetenciją ir veikimo tvarką.⁴¹

1918 – 1920 m. chaotiškiausias laikas savivaldybių istorijoje. Vietos valdžios klausimas Lietuvos Valstybės Taryboje pirmą kartą oficialiai buvo iškeltas 1918 m. lapkričio 3d. Valstybės Tarybos narys Eliziejus Draugelis teigė, kad miestuose saugumu turėtų rūpintis Valstybės Tarybos paskirti žmonės iš susidariusių vietos komitetų, o kaimo vietovėse „reikėtų atgaivinti valsčiaus organizaciją, kurioje turėtų būti pastatyti seniūnai ir valsčiaus Tarybos iš 3 žmonių“.⁴² Stasys Šilingas nurodė, jog Vyriausybė turi spręsti du uždavinius: organizuoti vietos savivaldą ir sušaukti Steigiamąjį Seimą.⁴³ Aistė Morkūnaitė – Lazauskienė savo monografijoje apie savivaldybių kūrimąsi trumpai aptaria vietos savivaldos diskusijas iki valstybės nepriklausomybės paskelbimo. Pasirodo kalbų šia tema galima surasti 1917 m. Demokratinės tautos laisvės santaros, Lietuvos socialistų liaudininkų, krikščionių demokratų, Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partijų programose.⁴⁴ 1917 m. pab. straipsnius, nagrinėjančius vietos savivaldą, rašė visuomenininkai Liudas Gira⁴⁵, Steponas Kairys⁴⁶, Pelikšas Bugailiškis⁴⁷. Periodinėje spaudoje prisiminti Rusijos imperijos administracinės sistemos pavyzdžiai – valsčiai, kurie apibūdinami kaip netinkamas administracinio skirstymo pavyzdys. Menkinant valsčius aukštinamos savivaldybės: „Mūsų valsčius buvo tik savivaldybės šešėlis“⁴⁸, „Kas tai buvo senasai valsčius? Tai buvo ne mūsų savivaldos įstaiga, bet mūsų gyvenimo atkaru laužas, labiau panašus į karčiamą, ne kaip į vietinės atstovybės padarą (...) kiaurai pats sugedęs tas senasis valsčius...“⁴⁹, „Valsčiai yra valstybės organizmo narveliai. Nuo jų sveikatos pareis ir pačios valstybės sveikata“⁵⁰. Apie savivaldybes buvo teigiama, jog iš pastarųjų darbo gyventojai turi suprasti apie visos valstybės valdymą, mokytis demokratijos, valstybinio sąmoningumo.⁵¹ Savivaldos modelis buvo įgyvendinamas remiantis tam tikrais principais bei

⁴¹ *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas, 1953-1987 m., t. 27, p. 37-38.

⁴² *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*. 1917 – 1918. Vilnius, 1991, p. 373.

⁴³ Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918 – 1931 m.*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1998, p. 13.

⁴⁴ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 22.

⁴⁵ Gira, L. Valsčių sutvarkymas. *Tėvynės sargas*, 1918 01 17, p. 4.

⁴⁶ Kairys, S. Būsimojo valsčiaus reikalu. *Darbo reikalu*, 1918 02 27, p. 1.

⁴⁷ Bugailiškis, P. Mūsų vietinė savivalda. *Lietuvos aidas*, 1917 11 08, p. 1.

⁴⁸ Bugailiškis, P. Suomijos valsčius. *Darbo balsas*, 1917 12 30, p. 7.

⁴⁹ Gira, L. Valsčių sutvarkymas. *Tėvynės sargas*, 1918 01 17, p. 4.

⁵⁰ Zajančkauskas, V. Dėl būsimojo valsčių sutvarkymo. *Lietuvos aidas*, 1918 19 15, p. 2.

⁵¹ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 25.

nuostatomis: atsakingumas rinkėjams, savivaldybių ir valstybės interesų derinimas tvarkant viešuosius savivaldybių reikalus, savivaldybės institucijų veiklos laisvė ir savarankiškumas ir t.t.

Be valsčiaus ir apskrities administracinių vienetų buvo siūloma įverti *kraštų* administracinį vienetą: „iš valsčių susidėtų apskričių bei kraštų vienatos su savo tarybomis ir valdžia, iš kraštų susidėtų šalies ir valstybės kūnas”.⁵² Lietuvos Tarybos siūloma apskričių ir valsčių teritorinė – administracinė sistema šalies gyventojams atrodė priimtinas variantas. Siūlomas valsčiaus administracinis vienetas dažniausiai buvo suprantamas kaip Rusiškasis valsčiaus variantas. Rusiškąjį valsčių sudarė kelios seniūnijos, kuriose buvo renkamas seniūnas, mokesčių rinkėjas, šimtininkai, dešimtininkai. Valdžia priklausė valsčiaus sueigai ir valdybai. Valsčiaus sueiga sudarė kaimo ir valsčiaus pareigūnai ir rinktiniai. Sueiga rinko trims metams viršaitį ir valsčiaus teismą. Valdybą sudarė viršaitis, visų kaimų seniūnai, mokesčių rinkėjai, posėdininkai ir raštininkas.⁵³ Šalia veikė apskrities ir gubernijos administracinės valdžios. Tokią valsčiaus sistemą įsivaizdavo šalies gyventojai. Kiek detaliau naująjį valsčių apibūdino J. Staugaitis. Pasak jo valsčiaus viršaitį reikia rinkti trims metams, jam dirbti turėtų padėti valsčiaus taryba, o valsčiaus gyventojų susirinkimas turėtų rinkti valsčiaus tarybą/ viršaitį, svarstyti projektus⁵⁴ bei už savo darbus atsakyti prieš visą valsčių.⁵⁵ Pasak J. Staugaičio, valsčiai neturėtų būti nei per maži, nei per dideli⁵⁶ tad buvo siūloma nustatant jų teritorines ribas orientuotis į gamtines sienas, parapijų ribas. Savivaldybių ir centro valdžios santykis buvo apibrėžti „Lietuvos aide“ 1917 m.: „Centro valdžios darbas – nustatyti pamatai, kuriais turi tvarkytis savivaldybės“.⁵⁷ Tad buvo suprantama, jog savivaldybės turi būti suprantamos kaip autonominis vienetas.

1918 m. lapkričio 13d. Valstybės Taryba išspausdino atsišaukimą „Lietuvos piliečiai!“⁵⁸, kuris laikomas svarbiu savivaldybių kūrimo dokumentu. Savo ruoštu valdžia paskelbė šūkį – „Organizuokitės!“, kuriuo Valstybės Taryba davė signalą valstybę kurti „iš apačios“. Aistė Morkūnaitė – Lazauskienė teigia, jog dar 1917 m. lietuvių konferencijos Vilniuje metu buvo pradėta kalbėti apie savo valdžios kūrimą, kur Vilniaus Tarybos uždavinys – kurti vietose savo institucijas.⁵⁹

⁵² Bikinas, J. Lietuvos pamatiniai įstatai. *Vienybė*, 1918 09 11, p. 522.

⁵³ Maksimaitis, M., Vansevičius, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997, p. 110.

⁵⁴ Meškus. Kokie turėtų būti mūsų valsčiai? *Tėvynės sargas*, 1918 02 26, p. 3.

⁵⁵ Kairys, S. Būsimojo valsčiaus reikalu. *Darbo balsas*, 1918 02 27, p. 3.

⁵⁶ Staugaitis, J. Kokie turėtų būti mūsų valsčiai? *Tėvynės sargas*, 1918 02 19, p. 2.

⁵⁷ Bugailiškis, P. Šis tas apie savivaldybę. *Lietuvos aidas*. 1917 12 17, p. 2.

⁵⁸ Lietuvos piliečiai. *Lietuvos aidas*, 1918m. lapkričio 13d.

⁵⁹ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 34.

Buvo siekiama žadinti patriotizmą, organizuotumą, iniciatyvą. 1917 m. susikūrus Valstybės Tarybai Antanas Smetona pažymėjo „taigi valsčių gerenė tvarka bus jos pirmutinis uždavinys, toliau irgi pirmieiliai reikalai - tai mokykla, švietimas, ūkis ir t.t.“.⁶⁰ Tų pačių metų gruodžio 17 d. Tarybos nariams buvo paskirstytos apskritys. Beveik visiems teko po kelias. Tarybos nariams buvo pavesta bent kartą per mėnesį apsilankyti „savo apskrityse“.⁶¹

Minėtame 1918 m. lapkričio mėn. piliečio atsišaukime buvo raginama kiekvienoje parapijoje išrinkti Parapijos komitetą iš penkių ar septynių žmonių, kuris imtųsi tvarkyti krašto gyvenimą. Komitetai turėjo užmegzti ryšius su Lietuvos Vyriausybe. Norėdama užsitikrinti piliečių pasitikėjimą Lietuvos Vyriausybė pasižadėjo: „Lietuvos Taryba remsis jūsų išrinktais Parapijų ir apskričių komitetais ir drauge su jumis ves Lietuvą į laisvę ir gerovę“.⁶² Pasirinktas Parapijų kūrimo komiteto sprendimas buvo aiškinamas taip „Parapijos yra gyviausias visuomenės organizmas: rinkimai į parapijas apsaugotų ir nuo vokiečių, ir nuo bolševikų“.⁶³ Sekančios dienos Valstybės Tarybos posėdyje Augustinas Voldemaras ragino kurti savivaldybes,⁶⁴ ką po keletos dienų pakartojo ir Lietuvos socialdemokratų partija siūlydama seniūnijų, valsčių, valsčiaus Tarybos, Vykdomojo komiteto, apskrities Tarybos modelį.⁶⁵ Valsčių savivaldybių organizavimui dar 1918 m. sausį buvo sudaryta Administracijos sutvarkymo komisija, tačiau tikrieji darbai prisiminti tik pradėjus sudarinėti Vyriausybę.

Po 1918 m. lapričio 11 d. priimto atsišaukimo vietos savivaldos institucijos ėmė kurtis masiškai. Gruodžio 17 d. buvo išleistas aplinkraštis „Dėlei savivaldybių Lietuvoje“⁶⁶. Juo bandyta sureguliuoti savivaldybių kūrimąsi, apibrėžti jų kompetenciją. Vidaus reikalų ministerijos parengtame aplinkraštyje sužymėtos taisyklės, kurios turėjo nustatyti miestų savivaldybės steigimo dėsnius. Čia pateikiami teritorinio administracinio suskirstymo į apskritis ir valsčius (arba gminas) principai. Be teritorinio skirstymo, aplinkraštyje nubrėžiami ir valdžios organai: valsčiuose – valsčiaus viršaitis, jo padėjėjas, valsčiaus komitetas; miestuose – miesto taryba, prezidentas, jo pavaduotojas ir magistras; apskrityse – apskrities atstovų susirinkimas (arba valsčiaus atstovų seimelis), apskričių komitetas ir

⁶⁰ Smetona, A. Lietuvos Tarybos darbų belaukiant. *Lietuvos aidas*, 1917 10 04, p. 1.

⁶¹ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 36.

⁶² Ten pat.

⁶³ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*. 1917 – 1918. Vilnius, 1991, p. 386.

⁶⁴ Yčas, M. Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Vilnius, 1990, p. 76.

⁶⁵ Naujos tvarkos kūrybos. *Darbos balsas*, 1918 m. lapkričio 15d.

⁶⁶ Vidaus reikalų ministro 1918 m. gruodžio 17 d. aplinkraštis „Dėlei savivaldybių Lietuvoje. Cirkuliaras Nr. 1“. *Laikinios Vyriausybės žinios*. 1919 01 16, nr. 2 - 3.

kt. viršininkai. Aplinkraštis sunormino pradinę savivaldybių organų tvarką, jame iš dalies užfiksuoti vietos valdžios struktūrų susikūrimo faktai. Iš viso panašių aplinkraščių buvo parengta septyni: nr. 2 reglamentuojantis apskričių viršininkų pareigas; nr. 6 reglamentuojantis savivaldybių santykius su ministerijomis; nr. - 7 dėl savivaldybių „sulietuvinimo“. Stiprėjanti centro valdžia ėmė riboti savivaldybių savarankiškumą. Ėmė dažnėti nesutarimų dėl problemų sprendimo: darėsi nebeaišku, kokius klausimus spręsti vietos savivaldybėse, kuriuos – perduoti centro valdžiai. Vienuose savivaldybės raštuose prioritetu buvo laikoma decentristinėms, kituose – centristinėms vietos reikalų valdymo ir tvarkymo idėjos. Stiprėjant administracinei valdžiai, savivaldybių savarankiškumo buvo vis labiau kramtomasi ir labiau jo nepageidaujama.⁶⁷ Buvo aršiai polemizuojama, ar savivaldybė yra valstybinė, ar visuomeninė institucija, sprendžianti savo valdomus teritorijos reikalus prižiūrint valstybei. Buvo taipogi diskutuojama ar nereikėtų vietos savivaldybių panaikinti, kadangi jos sukurto be reikalo. Ilgainiui buvo pasiūlyta savivaldybes reorganizuoti.⁶⁸ 1919 m. liepos 1d. buvo nustatytas administracinis padalijimas. Visa Lietuva išdalyta į 20 apskričių: Alytaus, Pasvalio, Kauno, Kėdainių, Kretingos, Marijampolės, Mažeikių, Panevėžio, Raseinių, Rokiškio, Seinų, Šakių, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Trakų, Ukmergės, Utenos, Vilkaviškio, Zarasų. Kai kurios apskirtys buvo panaikintos sujungiant mažesnes apskritis. Taip neliko Akmenės apskrities.⁶⁹

1919 m. lapkričio – gruodžio mėn. atsiradusios savivaldybės savo forma skyrėsi – vienose kūrėsi parapijų komitetai, kituose – parapijų ir valsčių komitetai. Viena dalis savivaldybių buvo suformuota įvairių rinkimų, susitarimų būdu, kitos – perrenkant Tarybų ar komitetų narius. Parapijų komitetus daugiausia rinko kaimų įgaliotiniai, valsčių – kaimų gyventojai arba kaimų atstovai.⁷⁰ Pirmuoju savivaldybių gyvavimo laikotarpiu įstatyminio pagrindo nebuvo. Reikėjo dirbti vadovaujantis sveiku protu, gyvenimo patirtimi, patriotiškumu, nuojauta.⁷¹ Lapkričio 13 d. atsišaukime „Lietuvos piliečiai“ Valstybės Taryba davė impulsą kurti valstybę. Parapijų komitetų kūrimas buvo pasirinkti kaip prevencinė priemonė nuo vokiečių bei bolševikų. Buvo skiriami 4 istoriniai valsčių tipai: valsčiai, buvę LDK, sunykę rusiškuoju bei išlikę tarpukario laikotarpiu; valsčiai, buvę LDK, sunykę rusiškuoju ir atkurti tarpukario laikotarpiu; valsčiai, buvę rusiškuoju ir

⁶⁷ Astrauskas, A., Galinienė, B. *Vietos savivalda Lietuvoje: teoriniai ir istoriniai aspektai*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 68.

⁶⁸ Stačiokas, R. *Vietos savivalda*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1992, p. 7.

⁶⁹ Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 151.

⁷⁰ Mūsų žinios. *Darbo balsas*. 1918 m. gruodžio 6.

⁷¹ Astrauskas, A., Galinienė, B. *Vietos savivalda Lietuvoje: teoriniai ir istoriniai aspektai*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 67.

išlikę tarpukario laikotarpiu; valsčiai, įkurti tarpukario laikotarpiu. Daugumą sudarė trečio ir ketvirto tipo valsčiai. Rusiškųjų buvo 51,6 %, Pirmosios Respublikos - 36,8 %.⁷²

1919 m. spalio 10 d. buvo priimtas Savivaldybių įstatymas, kuris savivaldybėms padėjo tvirtą teisinį pamatą. Įstatymas nustatė Lietuvos savivaldos struktūroms savivaldos formas, valsčių, apskričių ir miestų tarybų rinkimų principus, valdybų formavimosi tvarką. Pirmasis savivaldybių įstatymas buvo atliktas skubotai, kadangi valsčių suskirstymą iš dalies priklausė nuo asmeninių ambicijų. Didžioji Lietuva buvo padalinta į 20 apskričių, 4 miestų apskritis, 300 valsčių. Vienai apskrčiai vidutiniškai teko 80 000 gyventojų, valsčiui – 6000 gyventojų, tačiau dažnai skaičiaus buvo nepaisoma.⁷³ Valsčių tarybos turėjo būti renkamos nauja balsų skaičiavimo sistema balsuojant spalvotais kamuoliukais. Tokia sistema buvo pritaikyta įvairaus išsilavinimo asmenims, kadangi kaimo žmonių daugumą sudarė neraštingi arba mažai raštingi žmonės. Į valsčiaus tarybą reikėjo rinkti po vieną atstovą nuo 300 gyventojų. Rinkimuose galėjo dalyvauti visi Lietuvos piliečiai atitinkantys nustatytą amžiaus cenzą bei išgyvenę savivaldybės teritorijoje bent pusę metų iki rinkimų dienos.⁷⁴

Antrasis savivaldybių įstatymas priimtas 1929 m. rugsėjo 7 dieną. Šis įstatymas nuo pirmojo skyrėsi turiniu, kadangi pakeitė valsčių savivaldybių susiformavimą ir veiklą. Kaip vietos savivaldos svarbiausia institucija įteisinta seniūnija. Atsisakyta administracinio – komandinio savivaldybių veiklos modelio. Valsčiaus gyventojai valsčiaus tarybą rinko tiesiogiai: iki 1929 m. pagal proporcinę rinkimų sistemą, o vėliau atstovus į tarybą rinko piliečiai seniūnijų sueigose. Apskričių tarybas sudarė valsčių atstovai, kuriuos rinko valsčių ir miestų tarybos. Nuo 1929 m. be jų į tarybas įėjo valsčių viršaičiai ir antraeilii miestų burmistrai.

Trečiasis savivaldybių įstatymas priimtas 1931 m. gegužės 2 dieną. Jis apėmė visą savivaldybių gyvenimą nuo jų suorganizavimo, teisių iki santykių su administraciniais organais ir skundais teismuose. Jame, kaip ir pirmtakuose, aiškiai išdėstytos vietos valdžios organų veiklos sritys. Savivaldybės kompetencija griežtai reglamentuota. Įstatymu buvo sustiprinta centro valdžios pozicija: atsisakyta seniūnijos, kaip savarankiško savivaldos vieneto, statuso, panaikintos apskričių ir miestų valdybos, vietoje jų paliktas vienasmenis valdomasis organas. Įstatymas miestus

⁷² Daugirdas, V., Pričkaitytė, J. Tarpukario Lietuvos valsčių istoriniai ripai ir jų pasiskirtymas. *Geografija*, 1993, t. 29, p. 98 – 103.

⁷³ Astrauskas, A., Galinienė, B. *Vietos savivalda Lietuvoje: teoriniai ir istoriniai aspektai*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 73.

⁷⁴ Savivaldybų įstatymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 spalio 28.

suklasifikavo į pirmaeilius ir antraeilis. Pirmaeiliai – nedalyvaujantys apskrities savivaldybėje; antraeiliai – dalyvaujantys. Valsčių, miestų ir apskričių visų institucijų kadencija buvo nustatyta vienoda.

1924 m. buvo įregistruota 324 vietos savivaldybės, 1927 m. jau 328 savivaldybės, 1931 m. - 300, 1935 m. – 276, 1939 m. – 298 vietos savivaldybės.

Apibendrintai teigiama, jog 1918 – 1940 m. Lietuvoje buvo sukurta savivaldos teisėkūros sistema, kuri įtvirtino nustatytą apskričių, valsčių administracinę sistemą.

2. AKMENĖS VALSČIUS

2.1. Teritorinės - administracinės ribos

Akmenės žemės – rytinis Žemaitijos pakraštys. Čia prasideda Aukštaičių kraštas, šiaurėje - 48 km Lietuvos ir Latvijos valstybių sienos ruožas. Akmenė yra Ventos vidurupio žemumoje. Per teritoriją vingiuoja jos stambiausi intakai - Virvytė, Vadakstis, Dabikinė. Akmenės teritoriją kerta 1871 m. nutiestas Šiaulių - Mažeikių geležinkelis. Šio krašto žemės gelmėse glūdi kalkakmenio klodai. Tai nulėmė ūkio raidos kryptį. XX amžiuje Akmenės valsčiaus teritorija šiaurėje siekė Vegerius, Klykolius, Kivylius, Agluonus, Jučius, pietuose ribojosi su Papilės miesteliu, rytuose siekė Girkančių mišką, vakaruose – dabartinės Kamanų rezervato ir Ventos regioninio parko teritorijas.

Pirmąkart Akmenės valsčius buvo įkurtas 1861 m. pritaikant Rusijos imperijos administracinę sistemą. Visa šalies teritorija buvo sudalinta į gubernijas, apskritis ir valsčius. Pirmojo pasaulinio karo metais Vokietijai užėmus dabartinės Lietuvos teritorijos dalį buvo įvesta nauja Apskričių teritorinė – administracinė sistema. Iš anksčiau buvusio Akmenės valsčiaus teritorijos vokiečių okupacinės valdžios nutarimu buvo suformuotas naujas administracinis centras. Juo tapo Dabikinės miestelis, esantis nuo Akmenės miesto 3 km šiaurės rytų kryptimi. Čia nuo 1915 m. rugsėjo mėnesio iki 1918 m. pabaigos veikė naujai suformuota Dabikinės apskritis, priklausiusi Oberosto Lietuvos sričiai.⁷⁵ Pirmajam pasauliniam karui pasibaigus apskrities centras buvo perkeltas į Akmenę kartu pervadinant apskritį Akmenės vardu. Tuo metu Akmenės apskritį sudarė devyni valsčiai.⁷⁶

Susikūrusi Nepriklausoma Lietuvos valstybė turėjo kurtis nuo pamatų. Joje nebuvo nieko: nei valdžios sistemų, nei teritorijos. Pradėjus šalies administracinio – teritorinio skirstymo darbus, buvo nuspręsta naująją valstybę kurti ant buvusių okupantų administracinės sistemos rėmų: apskričių bei valsčių. Pagal valdžios įsakymus, dalis tuometinės apskričių sistemos turėjo būti panaikinta performuojant teritorijas į smulkesnius valsčius, arba priskiriant teritorijas prie formuojamų valsčių.

1919 m. buvo nuspręsta likviduoti Akmenės apskritį. Žemaitijoje kūrėsi stiprios Šiaulių bei Telšių apskrities sistemos. Buvo nuspręsta Akmenės apskrities teritoriją priskirti Šiaulių apskrities žiniui. Tų pačių metų kovo mėn. 28 - 30 d. įvyko Šiaulių apskrities tarybos suvažiavimas. Jame

⁷⁵ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

⁷⁶ Čepas, R. Papilės valsčiaus savivaldybė. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004, p. 279.

buvo pasiūlyta likviduoti Akmenės apskritį ir oficialiai ją prijungti prie Šiaulių apskrities.⁷⁷ Šis siūlymas neigiamų reakcijų Akmenės apskrities gyventojų tarpe nesusilaukė.

1919 metų balandžio mėnesį Akmenės apskritis buvo likviduota ir pradėtas valsčiaus kūrimo procesas. Panaikinus apskritį Akmenės teritorija iš karto buvo prijungta prie Šiaulių apskrities, kuriai priklausė iki 1919 m. rugsėjo mėnesio. Remiantis Šiaulių apskrities valsčių valdybų raštais, 1919 m. suformuotame Akmenės valsčiuje įregistruoti 7242 gyventojai.⁷⁸ Šiaulių apskričiai priklausė dabartinių Akmenės, Joniškio, Kelmės, Pakruojo, Radviliškio, Šiaulių rajonų teritorijos. Netrukus šiaurės Lietuvoje buvo pradėta kurti Mažeikių apskritį, kurios kūrimosi procesą spartino buvusių Akmenės ir Sedos apskričių valdybos narių iniciatyvos. Suformavus Mažeikių apskritį Akmenės valsčius iš karto buvo jai priskirtas. Teritorinę priklausomybę valsčius išlaikė iki 1950 m.

Žemaitijoje tarpukario metų suirutės smarkiausiai pasireiškė šiaurėje – Mažeikių apskrityje ir pietuose – Raseinių apskrityje: šiaurėje siautė daugiau palaidus krašto elementas, pietuose demoralizuoti vokiečių kareiviai ir bermontininkai.⁷⁹ Lyginant tuometinio savivaldybių kūrimosi sąlygas ir mąstus, šiaurės Lietuvos savivaldybės kūrėsi lėčiau, tačiau atspindėjo bendrą Lietuvos politinę situaciją. Šių savivaldybių kūrimosi procesai istoriografijoje nėra plačiai ištirti.

Dabartinėse Mažeikių apskrities ribose organizacinis judėjimas už savivaldos kūrimą pradėtas 1918 m. spalio mėn. pabaigoje. Šios apskrities kūrimosi centrai buvo Akmenė ir Seda. Apskrities kūrimo darbų procese didelę įtaką turėjo Sedos miestas, tad nenuostabu, jog iki susiformuojant Mažeikių apskričiai, šis miestas buvo laikomas apskrities centru. Sukūrus apskritį Mažeikių apskrities ribose, apskritis kurį laiką buvo vadinama Sedos vardu ir jos centras buvo Sedos miestas.

1919 m. pab. Apskričių sienų ir jų centrų įstatymas⁸⁰ nustatė apskričių centrus Šiaurės Lietuvoje. Tai buvo: Mažeikiai, Šiauliai, Telšiai. Rugsėjo mėn. galutinai sukūrus Akmenės valsčių jis buvo priskirtas Mažeikių apskričiai. Tuometinė Mažeikių apskritis buvo viena iš mažesnių visoje šalyje. Ją 1919 m. pabaigoje sudarė trys didesni miestai: Mažeikiai, Vieکشniai, Seda bei 9 valsčiai – Leckava, Tiršliai, Pikeliai, Židikiai, Papilė, Vieکشniai, Akmenė, Laižuva, Barstyčiai (žr. Priedą nr. 2)⁸¹. 1923 m. Mažeikių apskritį, apėmusią 2070 km², sudarė Akmenės valsčius, Ylakių valsčius, Laižuvos valsčius, Mažeikių valsčius, Sedos valsčius, Tirkšlių valsčius, Vegerių valsčius, Vieکشnių

⁷⁷ Šiaulių apskrities tarybos posėdžio protokolas, 1919 03 28 - 30, LCVA, f. 412, ap. 5, b. 1, l. 1 - 2.

⁷⁸ Šamata Šiaulių apskrities valsčių valdybų 3 mėnesiams. LCVA. f. 379, ap. 2, b. 4, l. 117.

⁷⁹ Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928. Kaunas, 1928, p. 33.

⁸⁰ Laikinosios vyriausybės žinios. 1919, liepos 26, nr. 9, p. 7.

⁸¹ Sąrašas miestų, kurie valdosi valsčių teisėmis 1919 m. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 302, l. 6, 9.

valsčius, Židikų valsčius, kuriuose iš viso gyveno 71 104 gyventojų.⁸² Apskirtyje buvo 1 miestas, 15 miestelių, 322 kaimai, 1 bažnytkaimis, 117 dvarų ir palivarkų, 16 vienkiamių, 26 kitos vietovės.

1918 m. lapkričio mėn. viduryje Akmenėje agronomo, dvarininko dr. Vladimiro Zubovo, geografo Stanislovo Tarvydo, pedagogo Petro Bimbos* ir kitų inteligentų iniciatyva susidarė organizacinė komisija, kuri lapkričio 23 d.⁸³ išleido į Akmenės apskrities visuomenę atsišaukimą (plačiau žr. Priedą nr 1). Atsišaukime vietiniai gyventojai buvo raginami telktis į susirinkimą ir išrinkti 8 žmonių parapijų komitetą, kuris būtų savivaldos atstovas Akmenės krašte. Atsišaukimas buvo pavykęs ir lapkričio pabaigoje Akmenės apskrityje jau veikė apskrities ir parapijų komitetai. Svarbiausi jų uždaviniai buvo: perimti viską iš vokiečių ir suorganizuoti apsaugą šalies tvarkai atstatyti. Deja, Akmenės savivaldybės veikimas per visus 1919 m. buvo sudėtingas, kol iš krašto nebuvo iškraustyti vokiečiai. Vasario mėnesį vokiečiai užėmė Akmenę, Kruopius, Vegerius, per Latviją traukė į Rytus. Kovo 4 d. buvo užimti Vieکشniai, apsupti Mažeikiai. 1919 m. liepos mėn. nuo Mažeikių ir Aucės pietų link ėmė veržtis Bermonto Avalovo armija, kurios priespaudoje atsidūrė šiaurinė Lietuvos dalis, įskaitant ir Akmenę. Ši priespauda truko iki pat gruodžio mėn. kuomet po nesėkmingų kautynių prie Šiaulių ir Radviliškio bermontininkai ėmė trauktis iš Lietuvos. Didelį darbą norėdama pagrįsti padėtį sudėtingomis sąlygomis atliko kariuomenės vadovybė. Nuo 1919 m. vasario 27 d. iki birželio mėn. 20 apskričių (kurių sudėtyje buvo ir Akmenės apskritis) buvo suorganizuoti trys 1897 - 1898 m. gimusių vyrų šaukimai į kariuomenę.⁸⁴

Susiformavus valsčių ir apskričių teritorijoms opus pasirodė valsčiaus teritorijos klausimas. Daugelio valsčių dydis 1918 - 1920 m. nuolatos kito. Naujus parapijų valsčius reikėjo reorganizuoti. Darbai vyko sunkiai. Tą sąlygojo silpni ryšiai su centro valdžia, bolševikų okupacija, kovos su bermontininkais. Dalis parapijų komitetų likvidavosi prisijungdami prie gretimų valsčių, tačiau kiti – liko su ta pačia teritorine sudėtimi. Kai kurie valsčiai natūraliai iširo, kiti – buvo per maži savarankiškai tvarkytis, dar kitur – „žmonės labai palinkę buvo bylinėtis, tvarkos įvesti nebuvo galima, nes kiekvienas norėjo būti valdytoju“,⁸⁵ tad prasidėjo tarpusavio konkurencija dėl gretimų valsčių, ypač tų, kurie savo plotu ir gyventojų skaičiumi buvo nedideli. Akmenės valsčiaus teritorija nekito, kiek pakito tik Mažeikių apskrities teritorija: apskričiai nebepriklausė Barstyčių, Leckavos,

⁸² *Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys.*

* plačiau žiūrėti *Prieduose*.

⁸³ Ten pat.

⁸⁴ Įsakymai krašto apsaugos ministerijai. LCVA. f. 384, ap. 1, b. 3, l. 39, 56, 80, 102.

⁸⁵ Trakų apskrities valdybos pirmininko raštas 1920 01 27. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 305, l. 123.

Papilės, Pikelių valsčiai, prisidėjo – Ylakių ir Vegerių valsčiai (žr. Priedą nr. 2).⁸⁶ Pagal įstatymus kaimai galėjo atsiskirti nuo vieno valsčiaus ir prisiskirti prie kito, jeigu to kaimo dauguma su tokia mintimi sutikdavo ir tą patvirtindavo apskrities komitetas. Dažniausias argumentas atsiskiriant nuo valsčiaus būdavo prastas susisiekimas su valsčiumi. Dažna – istorinės tradicijos motyvacija. Pasitaikė ir niekam nepriklausiusių kaimų – tai dažniausiai būdavo paribiai kaimai, besiribojantys su skirtingomis apskritimis. Pasitaikydavo kaimų, kurie nuolatos „migruodavo“ tarp apskričių. Kaip pavyzdį Mažeikių apskrityje galima pateikti Birbiliškės kaimą, kuris iš pradžių prisiskyrė save prie Tryškių valsčiaus (Šiaulių apskr.), vėliau prie Viekšnių valsčiaus (Mažeikių apskr.), vėliau panorė sugrįžti prie Tryškių valsčiaus, nes buvo Mažeikių apskrities komendanto nubausti už pareigų nevykdymą,⁸⁷ Akmenės valsčiuje kaimų „migracijos“ neužfiksuota.

Kiekviena apskritis troško išlikti, rašė skundus, įrodinėjo apskrities privalumus, pvz. Kuršėnų apskrities atstovai prašė nenaikinti apskrities, o siūlė prie jos prijungti Akmenės apskritį.⁸⁸ Kai kurių apskričių reorganizacija prasidėjo dar iki minėtos dienos, pvz. Šiaulių apskritis norėjo padidinti teritoriją prisijungdama Kuršėnų ir Akmenės apskrities valsčius.⁸⁹ Panaikinus Akmenės apskritį vietinių gyventojų didesnių skundų dėl administracinės priklausomybės nepasitaikė. Panaikinus Akmenės apskritį ir priskyrus ją prie Šiaulių apskrities gyventojai nebuvo linkę prieštarauti, valdžios institucijos greitai formavosi, institucijų veikla nepakito. 1919 m. sukūrus Mažeikių apskritį iš Šiaulių apskrities dalis teritorijų buvo perleista Mažeikiams valdyti. Jos įtakon pateko visa dabartinio Akmenės rajono pietinė dalis (įskaitant didesnius miestus: Papilę ir Akmenę). Papilės valsčiaus gyventojai buvo nepatenkinti tokia priklausomybe ir Savivaldybių departamentui rašė įvairius raštus, kurių dėka tikėjosi grįžti Šiaulių apskrities priklausomybėn su kuria buvo susiję istoriškai. 1919 m. kovo 28 - 29 d. Šiauliuose vyko buvusių Šiaulių apskrities valsčių, tuo metu priklausiusių Šiaulių, Akmenės, Kuršėnų apskritims, atstovų suvažiavimas, kuriame buvo sprendžiamas Papilės valsčiaus teritorinės priklausomybės klausimas. Buvo nutarta susivienyti senose Šiaulių apskrities ribose.⁹⁰

⁸⁶ Apskričių, valsčių, miestų ir miestelių sąrašas. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 124

⁸⁷ Birbiliškės kaimo gyventojų prašymas 1919 08 24. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 305, l. 170.

⁸⁸ Kuršėnų apskrities atstovų raštas Vidaus Reikalų Ministerijai 1919 06 03. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 13.

⁸⁹ Kaubrys, S. Kelios pastabos apie Šiaulių apskrities vietinės savivaldos sklaidą 1918 – 1920 m. *Šiaulių apskrities istorijos raida*. Šiauliai, 2004, p. 45.

⁹⁰ 1919 m. kovo 28 - 29 d. įvykusio Šiaulių apskrities valsčių atstovų suvažiavimo nutarimai. LCVA, f. 862, ap. 1, b. 7, l. 28.

1920 m. Mažeikių apskrityje buvo aktualus sienos su Latvija klausimas. 1920 m. spalio mėn. apskrities tarybos atstovas Petras Bimba su Vaclovu Biržiška buvo komandiruoti į Akmenės valsčių surinkti žinių arbitražo komisijai apie pasienio gyventojus, sužinant, kur pastarieji nori būti priskiriami – Lietuvai ar Latvijai. Šie teritoriniai sienų klausimai buvo sprendžiami ne vienerius metus. Viena iš Savivaldybės departamento dokumentų randamas Vegerių valsčiaus viršaičio prašymas apskrities valdybai dėl geležinkelio ruožo maršruto keitimo, kuriame siūloma maršrute praplėsti Akmenės stoties sustojimą.⁹¹ Vegerių savivaldybė taip pat siūlė praveisti siaurąjį geležinkelį maršrutu: Joniškis – Žagarė – Kruopiai – Vegeriai – Klykoliai – Medemrodė – Mažeikiai.⁹² Sekančių metų sausio mėnesį Mažeikių apskrities valdybą pasiekė gyventojų prašymas Bausko, Purvių III kaimų geležinkelio dalį priskirti prie Akmenės valsčiaus.⁹³

Nuo 1923 m. buvo diskutuojama Vegerių valsčiaus teritorinė priklausomybė. Buvo siūloma valsčių likviduoti ir priskirti prie Akmenės valsčiaus. Vietiniai gyventojai nesutiko su tokiu siūlymu ir visokiais būdais bandė išsaugoti savo valdžią. Gyventojai rašė prašymus, skundus ir kt. pobūdžio dokumentus Mažeikių apskrities valdybai bei Savivaldybių departamentui siūlydami palikti valsčių. Kaip svarų motyvą gyventojai keldavo įvairius dalykus: Akmenės valsčiaus centras būsias per toli Vegerių gyventojams, prastas vietinis susisiekimas, finansiniai argumentai. Antai Vegerių valsčiaus tarybos posėdžio protokole nr. 2 bandoma lyginti Vegerių ir Akmenės valsčiaus finansines išlaidas, kuriomis siekiama parodyti, jog Akmenės valsčius lyginiant su Vegeriais išlaidauja kone dvigubai.⁹⁴

Taigi, Akmenės valsčiaus teritorija apskrityje buvo viena didesnių. Savo teritorines ribas valsčius turėjo gana stabilios sudėties iki pat 1940 m.

⁹¹ Vegerių valsčiaus viršaičio prašymas Mažeikių apskrities valdymui 1933 09 01. *LCVA*, f. 379, ap. 1, b. 1064, l. 1.

⁹² Vegerių valsčiaus tarybos nutarimo protokolas nr. 5, 1933 08 11. *LCVA*, f. 379, ap. 1, b. 1064, l. 12.

⁹³ Departamento direktoriaus Naujoko pranešimas Mažeikių apskrities valdybai 1939 01 18, *LCVA*, f. 379, ap. 3, b. 62, l. 66.

⁹⁴ Vegerių valsčiaus tarybos posėdžio protokolo nr. 2 §15 ištrauka. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 110, l. 8.

2.2. Valsčiaus sudėties raida

Akmenės apskritis savo teritoriją išlaikė tokios pat teritorinės sudėties kaip ir karo metais, tik 1918 m. prie jos buvo prijungtas Papilės valsčius, kuris vietinės valdžios pageidavimu vėliau buvo atskirtas ir perskirtas valdyti Šiaulių apskrčiai. Naujai sukurto valsčiaus centras buvo Akmenė.⁹⁵

Mažeikių apskrities Akmenės valsčiaus galutinė teritorinė sudėtis buvo patvirtinta 1920 m. pradžioje. Valsčių sudarė 84 gyvenvietės (plačiau žr. Priedą nr. 3): 2 miesteliai (Akmenė ir Klykoliai), 14 dvarų (Medemrodės, Naudvaris, Mažulių, Karsvelo (?), Ivanauskio, Gaudžiočių, Dabikinės, Montatyškių, Barsukių, Švenupių, Masumbe, Konteikių, Mažosios Dabikinės bei Rudupių palivarkas), 68 kaimai (iš kurių didesni gyventojų skaičiumi buvo: Sablauskiai, Gulbinai, Menčiai, Padvarėliai, Pakimpinė, Alkiškiai, Konteikių km.). Teritorine sudėtimi tai buvo vienas didesnių valsčių apskrityje. Palyginimui, gyventojų skaičiumi gausų Sedos valsčių sudarė 55 vietovės, Židikų valsčių – 70, Tiršlių – 33 vietovės (plačiau žr. Priedą nr. 10)⁹⁶. 1920 m. valsčiuje gyveno 6779 gyventojai (dvaruose – 1013 gyv., miesteliuose – 1157 gyv., kaimuose – 4609 gyv.). Gyventojų skaičiaus gausumu valsčius nusileido tik Mažeikių miestui bei Sedos valsčiui. Akmenės valsčiaus teritorinė sudėtis ilgus metus buvo gana stabili. Žinių apie „kaimų migracijas“ iš vieno valsčiaus į kitą nesutinkama.

Valsčiaus teritorinė sudėtis kiek pasikeitė po 6-erių metų. Valsčiaus teritorija apmažėjo – nebeturėjo 3 vietovių. Tai nutiko todėl, kad valsčiuje buvo sujugti kaimai. 1926 m. Akmenės valsčiaus teritoriją sudarė: 2 miestai (Akmenė ir Klykoliai), 57 kaimai (iš kurių didesni gyventojų skaičiumi buvo: Sablauskiai, Gulbinai, Menčiai, Padvarėliai, Pakimpinė, Alkiškiai, Konteikių km.), 20 dvarų (Medemrodės, Naudvaris, Mažulių, Karsvelo (?), Ivanauskio, Gaudžiočių, Dabikinės, Montatyškių, Barsukių, Švenupių, Masumbe, Konteikių, Mažosios Dabikinės ir kt.), 2 viensėdžiai. Viso 81 vietovė. Tai didžiausia teritorinė sudėtis 1926 m. Mažeikių apskrityje (palyginimui – Mažeikių valsčius - 16 vietovių, Ylakių - 59, Tirkšlių - 34, Židikų - 76, Vegerių - 12, Viekšnių - 63, Laižuvos - 15, Sedos - 57). Viso gyventojų skaičius valsčiuje 1926 m. – 6277: vyrų – 3059, moterų – 3218.⁹⁷

1929 m. teritorinė sudėtis pamažėjo. Dokumentuose sutinkamas anksčiau reglamentuotas skirstymas į seniūnijas. Valsčių sudarė 11 seniūnijų: Akmenės (1449 gyventojai), Alsio (849

⁹⁵ Miestų sąrašas, kurie valdosi valsčių teisėmis. Mažeikių apskritis. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 504, l. 30.

⁹⁶ Apskričių valsčių ir kaimų sąrašai. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 29, l. 96, 98.

⁹⁷ Mažeikių apskrities statistinių žinių santrauka. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 409, l. 1.

gyventojai), Alkiškių (749 gyventojai), Gailaičių (710 gyventojų), Gulbinų (639 gyventojai), Kivylių (877 gyventojai), Klykolių (858 gyventojai), Medemrodė (621 gyventojas), Menčių (547 gyventojai), Padvarėlių (700 gyventojų) ir Sablausių (652 gyventojai)⁹⁸. Viso 71 vietovė. Viso gyventojų valsčiuje – 8651 (plačiau žr. Priede nr. 4).

Nuo 1931 m. apriboti Vegerių ir Laižuvos valsčius. Dalis teritorijų priskirta Akmenės valsčiui.⁹⁹ Tokia teritorinė priklausomybė išsilaikė iki 1940 m.

⁹⁸ Akmenės valsčiaus seniūnijų sąrašas 1929 m. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 1940.

⁹⁹ Vegerių valsčiaus tarybos posėdžio protokolo nr. 2 §15 ištrauka. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 110, l. 8.

3. AKMENĖS SAVIVALDYBĖS KŪRIMAS

3.1. Organizacinė veikla

Susidarius Laikinajai Lietuvos Vyriausybei, 1918 m. lapkričio 11 d. buvo išleistas į tautą atsišaukimas, raginantis visuomenę organizuotis. Besikuriančios valstybės administracija organizavosi ne tik apskrities centruose, bet ir valsčiuose.

Akmenės valsčiaus savivaldybė kūrėsi tuo pačiu principu kaip ir netoliese buvusios Papilės valsčiaus savivaldybės valdžia.¹⁰⁰ Kaip ir Papilėje, į raginimus sukurti savivaldybę Akmenės valsčiaus gyventojai sužinojo iš klebono. Antano Naudžiūno rūpesčiu įkurtoje Akmenės šv. Onos bažnyčioje sekmadieninių mišių metu buvo paskelbtas vietinių inteligentų atsišaukimas. Atsišaukimą Akmenės apskrities visuomenei parengė ir pateikė Medemrodės ir Dabikinės dvarų savininkas, agronomas Vladimiras Zubovas, geografas Stanislovas Tarvydas, pedagogas Petras Bimba (žr. Priedą nr. 1). Atsišaukime teigiama, jog visos senojo žemyno tautos vaduojasi iš vergijos pančių ir valdžią ima į savo rankas. Intelligentai ragino neklausyti paskalų, laikytis ramiai ir rimtai, veikti greitai ir atsakingai. Buvo raginama kuo greičiau išrinkti atsakingus žmones į parapijos komitetą, apskritį, miliciją. „Užmirškime visų partijų ir asmeninius ginčus ir barnius ir eikime visi sujungtomis pajėgomis į bendrą, aukštą ir didį tikslą – Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę“¹⁰¹ – taip buvo raginami Akmenės apskrities gyventojai. Atsišaukime nurodomas renkamų asmenų vietinės valdžios įstaigai skaičius – 8 žmonės. Veiklesni žmonės iš karto suskubo organizuotis, gavo ir šalyje likusių vokiečių leidimą kviesti valsčiaus gyventojų susirinkimą. 1918 m. lapkričio mėn. 17 dieną visi Akmenės parapijos gyventojai nuo 20 metų neskaitant kalbos bei tikybos skirtumų rinkosi balsuoti.

Delegatų susirinkimas, kaip ir tikėtasi, įvyko 1918 m. lapkričio mėn. 19 dieną.¹⁰² Jo metu dalyvavo komitetų išrinktieji, kurių pagal atsišaukimą turėjo būti 8: vienas deleguotas į apskrities (kreiso) komitetą, likę – pasiliks parapijos komitete. Suvažiavimas vyko Dabikinės miestelyje, kuris tuo metu ne tik buvo vokiečių okupacinės valdžios administracinio vieneto – kreizo – apskrities centras, tačiau Akmenės krašto istorijoje šį vietovė vaidino svarbų vaidmenį. Dabikinės dvaras žinomas nuo XVI a. kuomet rašytiniuose šaltiniuose paminėtos Dabikinės bei Akmenės vietovės.

¹⁰⁰ Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24.

¹⁰¹ Atsišaukimas Akmenės apskrities visuomenei, *Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928*. Kaunas, 1928, p. 33 - 34.

¹⁰² Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918 -1931 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1998, p. 20.

Minėtas dvaras nuo 1511 m. priklausė Kęstgailoms.¹⁰³ Dabikinės miestelis XX a. pradžioje vaidino svarbų valstybinio masto vaidmenį – jame 1902 m. spalio 17 d. įvyko varpininkų suvažiavimas¹⁰⁴, kuriame įsteigta Lietuvos demokratų partija. Suvažiavime dalyvavo literatūros ugdytojas ir kritikas Povilas Višinskis, kultūros ir visuomenės veikėjas, rašytojas Gabrielė Petkevičaitė – Bitė, Antanas ir Petras Avižonys, Juozas Bagdonas, Jonas Biliūnas, Andrius Bulota, Kazys Grinius, V. Mickevičius – Kapsukas, Vladas Putvinskis, Jurgis Šaulys, Jonas Vileišis, Morta Zauniūtė,¹⁰⁵ tad geresnės vietos naujiems rinkimams visoje apylinkėje ir negalėjo būti. Šio naujai išrinkto komiteto svarbiausia užduotis buvo palaikyti krašto vienybę bei tvarką, kad žmonės, esant reikalui, mokėtų ginklą vartoti Tėvynės vardan.¹⁰⁶

Buvo išrinktas pirmasis 8 asmenų parapijos komitetas, kurį sudarė Jonas Černasas, Dome Kanavolas, Pranas Laurinaitis, Adomas Racevičė, Juozas Spingis, Juozas Šapko, Julijus Žakis¹⁰⁷. Komiteto pirmininku tapo Juozas Šapko gimęs 1882 m., turėjęs pradinį išsilavinimą. Turėjo 3 dėš. Žemės. Jo pavaduotoju išrinktas Julijus Žakis, gimęs 1894 m., turėjęs pradinį išsilavinimą. Gyveno Pakempinių kaime, ūkininkavo, turėjo 65 dėš žemės.

Išrinktas komitetas rūpinosi gyventojų ir jų valdomų žemių surašymu ir mokesčių rinkimu, taip pat šelpė varguomenę maistu, rėmė visuomeninių organizacijų kūrimą, prižiūrėjo jų veiklą. Valsčiaus savivaldybei buvo pavesta rūpintis vietos švietimu, sveikatos ir viešosios tvarkos apsauga, vargšų globa, kelių tvarkymu, valstybės pavestų valsčiaus prievolių atlikimu ir kitais reikalais. Labiausiai Akmenės valsčiuje rūpintąsi mokyklomis. Tas pažymima ir „Lietuvos aido“ straipsnyje „Šis bei tas apie senąją Akmenę“.¹⁰⁸ Akmenėje pirmoji parapinė mokykla buvo įkurta dar 1596 metais. Tai buvo bene seniausia tokio pobūdžio mokykla žemaičių krašte nuo Žagarės iki Vilkijos. 1804 metais mokykloje mokėsi 20 berniukų ir 10 mergaičių, 1810 m. - 60 berniukų ir 9 mergaitės. 1844 metais parapinė mokykla pakeista į valdinę mokyklą. 1864 metais uždrausta mokyklos veikla. Nuo 1921 metų oficialiai vadinama Akmenės pradine mokykla. Tuo metu čia mokėsi apie 40 mokinių. 1933 metais mokykla reorganizuota į dviejų komplektų pradinę mokyklą. Atskiros mokyklos klasės buvo išsibarsčiusios po visą miestelį. 1938 metais pastatytas dviejų aukštų mūrinis

¹⁰³ Rozga, L. *Akmenės rajono istorijos apybraiža*. Akmenė, 1990.

¹⁰⁴ Rozga, L. Lietuvos ateitį planavo Dabikinėje. *Vienybė*, nr. 89 (7478) 2011 m. lapkričio 16 d., p. 3.

¹⁰⁵ Rozga, L. Lietuvos ateitį planavo Dabikinėje. *Vienybė*, nr. 90 (7479), 2011 m. lapkričio 19 d., p. 5.

¹⁰⁶ Atsišaukimas į Akmenės apskrities visuomenę. *Lietuvos savivaldybės 1918 - 1928 m.* Kaunas, 1928, p. 34.

¹⁰⁷ Akmenės savivaldybės nariai. *LVCA*, f. 379, ap. 2, b. 524, l. 6.

¹⁰⁸ Kūnas, S. Šis bei tas apie senąją Akmenę. *Lietuvos aidas*, 1940 11 11, nr. 70 (5279), p. 9.

pastatas, kuriame dabar yra dalis gimnazijos klasių.¹⁰⁹ Tuo pat metu buvo išrinkti žmonės ir į krašto miliciją. Į ją buvo renkami visi gyventojai viešuose susirinkimui. Susirinkimuose buvo sprendžiami ir nustatomi atlyginimai. Milicininkai palaikė tvarką, baudė už administracinius pažeidimus. Kol galutinai susiformavo apskrities komitetas, valsčiaus komiteto išrinktieji tvarkėsis savo nuožiūra. Valsčiaus komitetas rūpinosi gyventojų ir jų žemių registravimu, mokesčių rinkimu, šelpė vargingiesiems maisto.

Taigi, organizacinis judėjimas Akmenės krašte organizavosi greitai ir iniciatyviai.

¹⁰⁹ Akmenės gimnazijos istorija. Duomenys iš Akmenės gimnazijos kraštotyros muziejaus.

3.2. Savivaldybių sudėtis

Tenka apgailestauti, jog konkretiems ir išsamiems tyrimams trūksta duomenų.

1919 m. spalio 10 d. buvo priimtas Savivaldybių įstatymas, kuris šalies savivaldybėms padėjo tvirtą teisinį pamatą. Įstatymas numatė Lietuvos savivaldos struktūrą, savivaldos formas, valsčių, apskričių ir miestų tarybų rinkimų principus, valdybų formavimo tvarką. Valsčių tarybos turėjo būti renkamos naudojant mažoritarinę balsų skaičiavimo sistemą ir balsuojant skirtingomis spalvomis. Į valsčių tarybą reikėjo išrinkti po vieną atstovą nuo 300 gyventojų. Rinkimuose galėjo dalyvauti visi Lietuvos piliečiai, turintys ne mažiau kaip 21 metus amžiaus ir išgyvenę teritorijoje bent pusę metų iki rinkimų dienos.

Pirmieji Akmenės valsčiaus rinkimai įvyko 1919 m. pabaigoje. Buvo išrinkti 8 nariai. Tarybos pirmininku išrinktas Jonas Ratininkas (48 m.). J. Ratininkas valsčiaus taryboje išbuvo ne vieną kadenciją, 1923 m. buvo išrinktas Mažeikių apskrities valdybos pirmininku.¹¹⁰ Jonas Ratininkas gimė 1873 m. Akmenėje. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Baigė privatinę mokyklą Akmenėje (taip vadinta Klykolių gatvėje 1864 – 1918 m. veikusi mokyklėlė), buvo raštingas. Ūkininkavo. Atlyginimas – 400 auksinių.¹¹¹ Vyriausias amžiumi buvo 55 m. Karolis Mažeika, jauniausias – 32 m. amžiaus narys Karolis Skuirys. Akmenės valsčiaus savivaldybininkų amžiaus vidurkis 30 – 39 m.

Tarybos kasininko pareigas ėjo Karolis Mažeika gimęs 1866 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Baigė Gomelio geležinkelio mokyklą. Buvo malūnininkas, sliesorius, mašinistas. Tarybos sekretorius – Edvardas Grynevičius. Gimė 1888 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Baigė Šiaulių mokyklą. Buvo raštininkas.¹¹²

Tarybos nariais - kandidatais buvo: Pranas Juknevičius (g. 1885 m., nebaigęs mokyklos, ūkininkas), Antanas Laukutis (g. 1877 m., nebaigęs mokyklos, ūkininkas), Antanas Lievianas (g. 1869 m., nebaigęs mokyklos, ūkininkas) Karolis Skuirys (g. 1889 m., latvis, evangelikas liuteronas, mažažemis), Pranas Šurkus (g. 1879 m. lietuvis, ūkininkas).

Deja, neilgai valdė komitetas, kadangi tais pačiais metais kraštą užplūdo bermontininkai, vietos gyventojų vadinti „kolčakais“. Buvo sunaikinta nemaža dalis valsčiaus archyvo. Akmenėje buvo organizuojami šaulių būriai, vietiniai gyventojai būrėsi į kovotojų gretas.

¹¹⁰ Mažeikių apskrities tarybos posėdžio protokolas nr. 1, 1923 01 09. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 110, l. 4.

¹¹¹ Sąrašas narių Akmenės valsčiaus tarybos. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 88.

¹¹² Ten pat, l. 88.

1921 m. organizuose rinkimuose išrinktas naujas valsčiaus komitetas. Tuo metu partijos valsčiuje dar menkai reiškėsi, tad buvo renkama pagal gyvenamą vietą. Valsčiaus valdybą sudarė: Jonas, Ratininkas, Juozas Montvidas, Juozas Breitmozeras, Edvardas Grinevičė, Adolfas Putee. Valčiaus viršaičiu išrinktas Jonas Ratininkas. Šias pareigas J. Ratininkas ėjo jau antrą kartą.

Viršaičio pavaduotoju išrinktas Juozas Montvidas (g. 1895 m.). Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Išsilavinimas – pradinis. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Pakempinių kaimas, Akmenės valsčius (toliau – Akmenės v.). Ūkininkavo, turėjo 26 ³/₆ deš. žemės. Valsčiaus valdybos raštvedys – Adolfas Putee (g. 1898 m.). Tautybė – žydas, konfesija – judaizmas. Išsilavinimas – prekybos mokykla 3 kl. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Akmenės miestelis (plačiau žr. Priedą nr. 8).

Valdybos narys Edvardas Grinevičė (g. 1888 m.). Išsilavinimas – 3 klasės. Nuolatinę gyvenamoji vieta – Akmenės miestelis. Sargas Juozas Breitmozeras (g. 1861 m.). Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Akmenės miestelis. Valdybos narių atlyginimai pasiskirtė pagal atliekamas pareigas: J. Ratininkas - 400 auksinių, J. Montvidas – dienpinigių po 20 auks., A. Putee – 400 auksinių, E. Grinevičė – 400 auksinių, J. Breitmozeras – 100 auksinių (žr. Priedą nr. 7) ¹¹³

Savivaldybės Tarybą sudarė 8 asmenys: Jonas Čerkasas, Dome Kanavolas, Pranas Laurinaitis, Adomas Racevičė, Juozas Spingis, Juozas Šapko, Jonas Šurkus, Julijus Žakis (žr. Priedą nr. 5).¹¹⁴

Amžiaus cenzas Taryboje buvo įvairus: jauniausias amžiumi buvo Julijus Žakis (24m.), vyriausias – Jonas Šurkus (59 m.), tolesnių narių amžiaus svyravo nuo 25 iki 42 metų. Visi Tarybos nariai turėjo pradinį išsilavinimą. 6 iš 8 narių vertėsi ūkininkavimu (J. Černasas, D. Kanavolas, P. Laurinaitis, J. Spingis, J. Šurkus, J. Žakis) vienas buvo darbininkas (A. Racevičė), vienas – kooperatorius (J. Šapko). Pagal tautinę sudėtį: 6 buvo lietuviai, 1 latvis, 1 žydas. Klasifikuojat pagal konfesijas: 6 Romos katalikai, 1 evangelikas liuteronas, 1 judaizmo religijos atstovas. Jonas Čerkasas gimė 1896 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Išsilavinimas – pradinė mokykla. Ūkininkavo. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Pipirių kaimas, Akmenės v.

Dome Kanavolas gimė 1885 m. Tautybė – latvis, konfesija – evangelikas liuteronas. Išsilavinimas – pradinė mokykla. Ūkininkavo. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Kivilių kaimas, Akmenės v. Pranas Laurinaitis gimė 1879 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Išsilavinimas – pradinė mokykla. Ūkininkavo. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Sablauskių kaimas,

¹¹³ Sąrašas narių Akmenės valsčiaus tarybos. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 88.

¹¹⁴ Mažeikių apskrities tarybos narių sąrašai. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 524, l. 6.

Akmenės v. Adomas Racevičė gimė 1884 m. Išsilavinimas – pradinė mokykla. Darbininkas. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Skretiškių kaimas, Akmenės v. Juozas Spingis gimė 1881 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Išsilavinimas – pradinis mokslas. Ūkininkavo. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Pipirių kaimas, Akmenės v.¹¹⁵

Juozas Šapko gimė 1885 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Išsilavinimas – Vidurinis mokslas. Kooperatorius. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Akmenės miestelis. Šis asmuo buvo gerai žinomas ir aplinkinių gerbiamas. J. Šapko iniciatyva 1919 m. Akmenėje buvo įkurta ugniagesių savanorių draugija, kur buvo jos ilgametis vadovas. Už šį kilnų darbą 1940 m. buvo apdovanotas medaliu.

Jonas Šurkus gimė 1862 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Išsilavinimas – pradinė mokykla. Ūkininkavo. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Pakempinių kaimas, Akmenės v. Julijus Žakis gimė 1897 m. Tautybė – lietuvis, konfesija – Romos katalikas. Išsilavinimas – pradinis mokslas. Ūkininkavo. Nuolatinė gyvenamoji vieta – Pakempinių kaimas, Akmenės v. 7 iš 8 tarybos narių turėjo nuosavo žemės nuo 3 iki 65 dešimtinių.

Viršaičiu išrinktas Jonas Ratininkas, jo pavaduotoju – Juozas Montvidas, raštvedžiu - Adolfas Putee. Visi jie buvo išrinkti valsčiaus atstovais į Apskrities valdybą. J. Ratininkas išrinktas Apskrities valdybos pirmininku. Žvelgiant narių sudėtį, pastebima tautinė įvairovė, kuri draugijoje vyravo nuo įsteigimo dienos iki 1940 m. Draugijos valdybos sudėtis liko nepakitusi dvi kadencijas iš eilės. 1921m. valdybos sudėtyje buvo 3 lietuviai, 2 latviai, 1 žydų tautybės atstovas.

Savivaldybių rinkimų įstatymas buvo priimtas 1921 m. kovo 11 d. Valsčiaus tarybos nariai buvo renkami visuotinu, slaptu, lygiu, tiesiu balsavimu, saugant proporcingą rinkimų sistemą. Rinkimuose turėjo teisę dalyvauti visų tautybių ir tautų Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, ne jaunesni nei 20 metų, kurie tame valsčiuje gyveno ilgesnį laiką ir turėjo nekilnojamo turto. Negalėjo būti renkami tie asmenys, kurie buvo bausti teistumu už tėvynės išdavimą, teismo keliu pripažinti nesveikapročiais.¹¹⁶

Valsčiaus tarybos nariai renkami triems metams. Tarybos narių skaičius buvo nustatomas toks, kad trims šimtams visų valsčiaus gyventojų tektų vienas atstovas. Kiekvienas valsčius sudarė vieną rinkimų apygardą. Valsčiaus rinkimų komisija buvo sudaroma iš pirmininko, Apskrities Valdybos

¹¹⁵ Sąrašas narių Akmenės valsčiaus tarybos. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 88.

¹¹⁶ *Vyriausybės žinios*. 1921, balandžio 4 d., nr. 62, p. 1.

kviečiamo ir šešių narių, Valsčiaus Tarybos renkamų iš rinkikų skaičiaus.¹¹⁷ Aistė Morkūnaitė – Lazauskienė pažymi, jog vietos komitetuose dažnai būdavo renkami jauni žmonės. Čia turima pliusų ir minusų pvz. V. Gustainis išskiria: „daugelis valsčių išsirinko atstovus ar tai jaunus studentus, ar tai abiturus neturinčius – to meto kaimiečiai, patys nesusigaudydami valstybinio masto politikos reikaluose, dažniausiai būdami bemoksliai ar mažamoksliai, labiau pasitikėjo pamokytais, kurie geriau mokėjo formuluoti mintis, suprantamiau kalbėti mitinguose“¹¹⁸

1921 m. pabaigoje valsčiaus savivaldybės tarybos ir valdybos nariai buvo perrinkti. Išrinktųjų sąrašuose atsirado 22 nariai (žr. Priedą nr. 6, 8, 9). Šie rinkimai simbolizavo valsčiaus susiformavimą ir įsitvirtinimą. Savivaldybininkų skaičiaus augimą sąlygojo valsčiaus teritorinis padidėjimas. Tarybos pirmininku išrinktas Augustinas Brivienas (30m.). Jauniausi amžiumi buvo Pranas Čiapas ir Antanas Rekis (27m.), vyriausias – Šapsel Kaks (65m.). Pagal tautybę išrinktieji buvo: 19 lietuvių, 1 žydas (Šapsel Kaks), 2 latviai (Viktoras Caunė ir Antanas Rekis).¹¹⁹ Pagal partinę priklausomybę nariai skirstėsi: 6 profesinė sąjunga, 7 ūkininkų sąjunga, 8 bepartiniai, 1 narys partinės priklausomybės nenurodė.

Savivaldybių įstatymo pakeitimas atliktas 1922 m. rugsėjo 6d.: nuspręsta, jog valsčiaus sekretorių kviečia valsčiaus valdyba. Apskrities valdybai, patikrinus, ar jis tinka sekretoriaus pareigas eiti, jį tvirtina. Jei valsčiaus valdyba sekretoriaus nekviečia, tai apskrities valdyba skiria jį pati. Visų valsčiaus valdybos vardu rašomus raštus turi pasirašyti valsčiaus viršaitis ir sekretorius. Sekretorių atleidžia apskrities valdyba. Valsčiaus tarnautojų skaičių nustato valsčiaus taryba. Juos skiria ir atleidžia valsčiaus valdyba.¹²⁰

1923 m. rugpjūčio 18 d. Savivaldybių įstatymo pakeitimas – valsčiaus viršaitis ir Valdybos nariai renkami Valsčiaus Tarybos trejiems metams iš asmenų, mokančių rašyti ir turinčių ne mažiau 24 metus amžiaus.¹²¹ Pagal pirmojo visuotinio gyventojų surašymo duomenis, 1923 m. Akmenės valsčiuje viso gyveno 8403 gyv., iš kurių moterų – 4551, vyrų – 3852. Viso lietuvių tautybės 6447 gyventojai, kiti – žydų, lenkų, rusų, vokiečių tautybės.¹²²

1924 m. liepos 29 d. buvo priimtas Savivaldybių įstatymo pakeitimas - valdybos nariams atlyginimas skiriamas tik už atliktą darbą. Valsčiaus valdyba renka tris kandidatus į valsčiaus

¹¹⁷ *Vyriausybės žinios*. 1921, balandžio 4 d., nr. 62, p. 1.

¹¹⁸ Gustainis, V. Nepriklausoma Lietuva: kaimiečių ir jaunimo valstybė. *Proskyna*, 1990, nr. 3, p. 16.

¹¹⁹ Sąrašas Akmenės valsčiaus naujai išrinktų tarybos ir valdybos narių 1921 m. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 525, p. 7 - 8

¹²⁰ *Vyriausybės žinios*. 1922, spalio 16, nr. 110, p. 1.

¹²¹ *Vyriausybės žinios*. 1923, rugpjūčio 18, nr. 137, p. 9.

¹²² 1923 m. Pirmasis visuotinis gyventojų surašymas.

viršaičius, kuriuose pristato Apskrities viršininkui, kad vieną iš jų patvirtintų viršaičiu. Valsčiaus viršaitis rengia Tarybos posėdžiams reikalingas žinias ir pildo Tarybos sprendimus, veda bylas valsčiaus reikaluose, skelbia vyriausybės nutarimus, veda Valsčiaus rinkikų sąrašus. Valsčiaus valdyba – sustato sąmatas ir mokesnių padalinimo projektus, prižiūri valsčiaus pajamų rinkimą ir išlaidų darymą, nustato Valsčiaus Tarybai pritariant taisyklę ir atsiskaitymo tvarką asmenims ir įstaigoms. Valsčiaus valdyba prieš išrenkant Valsčiaus viršaitį askiria jam algą kuri dvejus metus negali būti mažinama.

Savivaldybės tarybos pirmininkas ir jo pavaduotojas buvo renkami pirmame tarybos posėdyje atskirai iš tarybos narių. Rinkimai atliekami slapto balsavimu su siūlomo kandidato pavarde. Išrinktas laikomas tas, kuris surinko daugiausia balsų. Jei du kandidatai surinko vienodai balsų, išrinkimą lemia burtai. Tarybos pirmininkas ir pavaduotojas renkami vieneriems metams. Valsčiaus valdyba – viršaitį ir valdybos narius renka valsčiaus taryba iš asmenų, kurie moka rašyti valstybine kalba, ne jaunesni nei 24m. Viršaitis ir valdybos nariai, pradėdami savo pareigas eiti, valsčiaus tarybos posėdyje prisiekia „Aš, NN, prisiekiu Visagaliui Dievui valstybės įstatymus pildyti ir pavestas man pareigas sąžiningai eiti. Taip man, Dieve, padėl. Amen“.¹²³

Taryba posėdžiauti rinkdavosi bent kartą per mėnesį. Juos kviesdavo viršaitis. Dieną ir valandą nustatydavo taryba. Jei taryba to nepadaro, ją nustato viršaitis. Posėdis yra teisėtas jei jame dalyvauja tarybos pirmininkas ar jo pavaduotojas ir ne mažiau nei pusę visų tarybos narių. Reikalus svarstyti siūlo: apskrities viršininkas, viršaitis, valsčiaus valdyba, valsčiaus revizijos komisija, apskrities valdyba, valsčiaus tarybos pirmininkas, valsčiaus tarybos nariai, atskiri asmenys.¹²⁴

Trečiajame dešimtmetyje Lietuvos visuomenė plačiai diferencijavosi pagal politines pažiūras, kūrėsi politinės partijos, visuomeninės organizacijos. Nuo 1924m. po truputį registruojami atskirų partijų sąrašai: Lietuvos socialdemokratų, valstiečių liaudininkų, ūkininkų sąjungos ir kt. Valsčiaus taryba demokratiškai buvo renkama paskutinį kartą.

1929 m. visoje Lietuvoje buvo naujai sudarytos seniūnijos. Dar rugpjūčio 14 d. valdyba nusiuntė apskrities viršininkui seniūnijų sąrašo projektą. Jame buvo iškelti ir kandidatai į seniūnus, tačiau vyskusiose rinkimuose tik dalis buvo išrinkta.

Rinkimai vyko spalio 22-23 d. Seniūnijų sueigose buvo renkami seniūnai, jų pavaduotojai ir įgaliotiniai į valsčiaus tarybą. Akmenės valsčiaus seniūnijoje seniūnu išrinktas Klemas

¹²³ *Vyriausybės žinios*. 1924m. gruodžio 31, nr. 177, p. 2.

¹²⁴ *Vyriausybės žinios*. 1924m. gruodžio 31, nr. 177, p. 6 - 7

Ramanauskas, pavaduotoju – Jonas Žulkus, Alsių seniūnijoje – pirmininku – Juozas Bekeris, pavaduotoju – Petras Rimkus, Alkiškių seniūnijoje – Juozas Čepulis, Jonas Raustys, Gailaičių seniūnijoje – Pranas Biržonis, Klemas Alsys, Gulbinų seniūnijoje – Vincas Šukys, Petras Kimas, Klykolių seniūnijoje – Antanas Žustys, Juozas Šimkus, Medemrodė seniūnijoje – Vladimiras Statkus, Jonas Aksys, Menčių sen.- Povilas Anužis, Aleksas Verketis, Padvarėlių seniūnijoje – Klemas Alsys, Telesforas Jucys, Sablauskių seniūnijoje – Juozas Daubrys, Jurgis Beržinis.

Viršaičiu buvo išrinktas Klemas Ramanauskas. Netrukus apskrities viršininkas jį patvirtino viršaičio pareigose, o jo pavaduotoju paskyrė – Vincą Šukį. Abu buvo pradinio mokslo, lietuviai. Kadangi viršaitis ir jo padėjėjas negalėjo būti valsčiaus tarybos nariais, tarybos nariais išrinkti Juozas Čepulis ir Povilas Anužis.

1929 – 1934 m. valsčiaus tarybos sudėtis buvo gana stabili. 1934 m. spalio pab. buvo perrinktas viršaitis ir taryba. Viršaičiu tapo Petras Usys, padėjėju – Juozas Baltramonis, atstovas į apskrities tarybą – Antanas Šukys.

Administruojant valsčius, nuo 1929 m. didelis dėmesys skirtas seniūnijoms. Akmenės valsčiaus seniūnijų teritorinė sudėtis buvo stabili ir išsilaikė nepakitusi iki 1940 m. Visi seniūnai turėjo išsilavinimą (pradinį).

1935 m. atsistatydinus Petrui Usiui, viršaičiu išrinktas Jonas Rimkus ir Alsių kaimo, ūkininkas. Pasikeitė ir viršaičio pavaduotojas. Juo paskirtas Aleksas Verketis. 1934 m. valsčiaus tarybos nariais išrinkti seniūnijų atstovai. Šį sudėtis nepakito iki 1940 m.

1940 m. pavasarį įvyko valsčiaus tarybos rinkimai. Perinkti keturių seniūnijų nariai – Menčių, Medemrodės, Alsių ir Sablauskių. Naujai išrinktieji buvo: Jonas Riekis (Menčių sen.), Antanas Laukutis (Medemrodės sen.), Viktoras Jauga (Alsių sen.), Pranas Benis (Sablauskių sen.). Visi, pagal politinius įsitikinimus buvo tautininkai. Gyventojai rinkimuose dalyvavo pasyviai, ne daugiau nei 40 proc. visų rinkėjų. 1940 m. sovietų okupacija supriešino krašto gyventojų, prasidėjo neramumai valsčiuje, keitėsi valsčiaus darbutojai. Buvo atleisti trys seniūnai: Alkiškių sen. – Vincas Alsys, Gailaičių sen. – Domė Caunė, Gulbinų sen. – Antanas Vaitekaštis, Klikolių sen. – Pranas Poškus. Rudenį buvo pristatomi nauji kandidatai į seniūnus. Deja, kandidatų sąrašai neišliko.

Apibendrintai galima apgailestauti, jog didžioji dauguma Akmenės valsčiaus savivaldybininkų sąrašų ir atliktų darbų neišliko. Išlikusios archyvinės medžiagos dėka galima nusibrėžti fragmentišką 1918 – 1940 m. valsčiaus savivaldybės sudėties vaizdą.

4. SAVIVALDYBĖS BIUDŽETO IR DARBŲ APŽVALGA

Pirmojo pasaulinio karo metais krašto teritorijoje vyko dideli poziciniai mūšiai, gyventojų turtas nukentėjo, miestai buvo išplėšti. 1918 – 1919 m. kraštą buvo užėmę vokiečiai, bolševikai, bermontininkai. Valdžiai organizuoti reikėjo piniginių resursų. Jų gaudavo iš Vyriausybės, tačiau gyventojus neramino įvestas žemės mokestis – vienas auksinas nuo dešimtinės žemės. Pagrindai valsčiaus savivaldybės veiklai buvo padėti jau 1919 - 1920 m. Tuo pačiu metu savivaldybė rėmė Lietuvos kariuomenę; siųsdama į ją savanorius, apmokėdavo jų kelionę, vėlau organizavo naujų priėmimus.

Savivaldybė rūpinosi tvarka miestelyje ir valsčiuje. Gyventojai ir patys privalėjo valyti gatves prie savo sklypų, o turgavietei tvarkyti žmogus buvo samdomas. Savivaldybė taip pat globojo per karą dingusių be žinios gyventojų žemę. Kūrėsi Žemės ūkio draugija, jaunieji ūkininkai. Savivaldybė remdavo jų veiklas. 1919 m. Valsčiaus komitetas, neturėdamas finansavimo šaltinių, ūkininkams skyrė mokesčius – po markę nuo dešimtinės turimos žemės – Valsčiaus komiteto pareigūnams taip pat milicijai išlaikyti. Valsčiaus savivaldybės biudžeto pagrindą sudarė tiesiogiai valstybiniai mokesčiai, kurių dalis buvo skiriama vietos savivaldybei. Mokesčiai taip pat buvo gaunami iš nekilnojamo turto mokesčio už miestelio valdomus žemės sklypus, gyvenamuosius namus ir kitus pastatus. Tam tikras mokestis buvo gaunamas iš Miškų departamento nuo vandens ir miškų bendrųjų pajamų.

Apskrities valdyba šias lėšas paskirstydavo valsčiams. 1919 m. Šiaulių apskritis Akmenės valsčiaus valdybai skyrė 1400 auksinių kas mėnesį¹²⁵ nors valsčius reikalavo 2686 auks.¹²⁶ Šalia nurodomos algos valdybos nariams: pirmininkui - 400 auks., sekretoriui – 400, raštininkui – 300, sargams, kuro išlaidoms – po 100 auks. Savivaldybei atitekdavo apie 20 % nuo pagrindinio verslo mokesčio ir 7 - 8 % seniūnų išlaikymui. Savivaldybės biudžetą papildydavo lėšos, gaunamos už rinkliavas turguje, taip pat administracinių nuobaudų piniginių bausmės. Taip pat lėšų skirdavo Mažeikių apskrities savivaldybė (pvz. kelių remonto darbams). Ne visada savivaldybei pavykdavo surinkti visus mokesčius. 1923 m. Mažeikių apskrities tarybos posėdyje buvo nuspręsta algas

¹²⁵ Susirašinėjimas su finansų ministerija. LCVA, f. 379, ap. 1, b. 4, l. 117.

¹²⁶ Laikinoji sąmata Šiaulių apskrities valsčių komitetų išlaikymui nustatytas Apskrities valdybos 1919 m. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 8.

skirstyti slapto balsavimu: valdybos pirmininkui - 200 – 250 Lt, nariams - 150 – 175 – 200 Lt, sekretoriui – 150 Lt, raštininkui - 120 Lt, sargui – 75 Lt.¹²⁷

Per visą tarpukario laikotarpį savivaldybė daug dėmesio skyrė susisiekimui gerinti. Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo pirmaisiais metais Akmenės miestelio ir valsčiaus gatvės nebuvo grįstos¹²⁸. Ilgainiui gatvės imta platinti, grįsti, statyti šaligatvius. Daugiausia skundų Akmenės valsčiuje sutinkama būtent kelių tiesimo, platinimo ir grindimo klausimais. 1927 m. Mažeikių apskrities taryba patvirtino Akmenės valsčiaus kelių tinklo pakeitimus: buvo patvirtintas naujas kelių tinklas: Dabikinės dvaras – Papilė, Dabikinės dvaras - Kruopiai, Alkiškiai – Karpėnai, Alsių k. – Ramučiai – Tilžės km., Alsių km. – Karpelkės, Klykoliai – Medemrodė, Suginėčiai – Klykolai – Kesiai.¹²⁹ Sekančiame Tarybos posėdyje Akmenės valsčiaus II rūšies kelių tinklą nuspręsta papildyti nauju keliu – Alsiai – Karpelkės per Agluoną, Moncelius ties vieškelio, Akmenė – Vegeriai, bei Akmenė – Laižuva.¹³⁰ Buvo peržiūrėtas III rūšies vieškelio tinklas ir 4 šio kategorijos keliai. Visų vieškelio ilgi buvo 140,432 km. Taip pat savivaldybės priežiūroje buvo tiltų remonto darbai. Kaip jau minėta anksčiau, vietos gyventojai ne kartą rašė skundus valsčiaus viršaičiui, Mažeikių Apskrities valdybos pirmininkui, vėliau – Susisiekimo ministerijai, dėl kelių priskyrimo nustatymų. Dažniausias motyvas – gyventojai nenori savo lėšomis remontuoti kelio dangų.

Archyvuose dokumentuose dažnai sutinkama Akmenės valsčiaus vietinių gyventojų skundų dėl vienai ar kitai vietai priskirtų kelių. Tokių atveju kelių remonto darbus reikėdavo apmokėti ir patiems kaimo, kuriam priskirtas kelias, gyventojams. Natūraliai gyventojai piktinosi dėl remonto darbų finansavimo reikalų. Daugiausia gyventojų skundų šia tematika buvo teikiama 1930 -1940 m. laikotarpiu. Dažnai gyventojai reikalavė priskirtąjį kelią perkelti į kitos rūšies kelius¹³¹

Savivaldybė rūpinosi ir sveikatos darbais, nors dėl lėšų stygiaus šis darbas sekė sunkiai. Akmenėje ligoninės nebuvo. Pagrindiniai artimiausi gydytojai buvo už 20 km - Viešnių valsčiuje. Tačiau nuo 1919 m. iki pat 1940 m. Akmenės miestelyje veikė gausi vaistinė, kurioje buvo parduodami vaistai, gaunami iš kaimyninių valstybių. Vaistinės įkūrėjas ir šeimininkas buvo

¹²⁷ Mažeikių apskrities tarybos posėdžio protokolas nr. 1 1923 01 09. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 110, l. 6.

¹²⁸ *Iš Akmenės šviesuolių Onos ir Augustinos Rušinaičių palikimo*. Sud. R. Ringienė. Utena: Utenos Indra, 2008, p. 8.

¹²⁹ Mažeikių apskrities tarybos posėdžio protokolas nr. 9, 1927 04 30. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1522, l. 14.

¹³⁰ Mažeikių apskrities tarybos posėdžio protokolas nr. 10, 1927 08 27. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1522, l. 4.

¹³¹ Raštas Mažeikių apskrities Akmenės valsčiaus Sablausių seniūnijos gyventojams D. Ledžiui, J. Dijokui, J. Stinkui ir kt. 1931 m. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 2299, l. 2; VRM Savivaldybių departamento raštas Mažeikių apskrities valdybai 1930 12 15. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 2299, l. 6.

provizorius Augustinas Rušinas vaistinėje parduodamų prekių parsiveždavo iš Latvijos, taip pat iš kitų Mažeikių arba Šiaulių apskrities valsčių. 1923 m. Akmenės miestelyje buvo paskirtas felčeris, bei įkurta ambulatorija. Tuo metu Viekšniuose veikė apskrities ligoninė. Dėl didelio beturčių ligonių, negalinčių sumokėti gydymo išlaidų, skaičiaus Akmenės savivaldybė beveik visą laiką buvo įsiskolinusi gydymo įstaigoms. Akmenėje veikė akušerijos punktas, kurį rėmė apskrities valdyba.

Prekybos ir pramonės šakos Akmenės valsčiuje buvo pakankamai stiprios. Tą salygojo didmeninė prekyba, kooperatyvai, įvairių tautybių atstovų krautuvės. 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis Akmenės valsčiuje iš 8403 gyventojų 1311 buvo latviai.¹³² Būtina paminėti, jog žydų Akmenės valsčiuje gyveno nemažai. Vien Akmenės miestelyje 1918 – 1939 m. žydai sudarė $\frac{1}{4}$ miestelio gyventojų skaičiaus. Žydai turėjo parduotuvių tinkles, kuriuose sėkmingai plėtojo prekybą.

1918 – 1940 m. Akmenėje veikė per 20 įvairių politinių, kultūrinių, visuomeninių organizacijų, kurių veiklas daugiau bei mažiau finansiškai rėmė Valsčiaus savivaldybė. Pagrindinės organizacijos buvo susijusios su vykdomos tautinės valdžios politika: aktyviai veikė Tautininkų partija; jaunimui buvo kuriamos tautiško jaunimo sąjungos, ugdytinos tautinę savimonę: „Jaunoji Lietuva“ (29 nariai) skyriai Akmenėje, Alkiškių kaime, Agluonų kaime, jaunimo sąjunga „Pavasaris“ (35 nariai) Akmenės miestelyje bei Menčių kaime. Vietovėje veikė keletas didesnių katalikiškų organizacijų: Šv. Vincento ir Paulo draugija (20 narių), katalikiškos blaivybės draugijos „Angelo sargo“ vaikų sąjunga (20 narių). Išskiriama keletas organizacijų, vienijusių latvių ir lietuvių bendrus interesus: Ramučių latvių bibliotekos skaitykla (48 nariai), Lietuvos latvių švietimo draugija „RITS“ (19 narių), Lietuvos latvių blaivybės draugija (59 nariai). Visas organizacijas rėmė savivaldybė.

Viena anksčiausių bei stambiausių narių skaičiumi buvo Akmenės savanorių Ugniagesių draugija. Ši organizacija veikė savarankiškai nuo 1919 m. Savivaldybė rėmė jos veiklą. Draugijos steigėju laikomas prekybininkas Juozas Šapko (buvęs savivaldybininkas), kuris gyvendamas Rygoje sumanė gimtajame mieste įkurti ugniagesių draugiją. Draugijoje 1919 m. iš viso buvo 39 nariai vyrai.¹³³ Gaisrai nepriklausomoje Lietuvoje buvo tapusi visuotina problema, kadangi greitai įsisliepsnodavo ir aprėpė didelį teritorinį plotą galėjo sunaikinti vertingų materialinių bei dvasinių paminklų. Svarbiausios gaisrų priežastys tuo metu buvo netinkami įrenginiai, blogai valomi kaminai, neatsargumas. Netrūko ir piktavališkų padėginėjimų. Į visą tai gaisrininkams tekdavo atsižvelgti.

¹³² 1923 m. *Pirmasis visuotinis gyventojų surašymas*.

¹³³ Pirmasis Lietuvos organizacijų surašymas 1931 m. XII 31 d. LCVA. f. 377, ap. 10, b. 21, l. 14.

Kadangi tuo metu didžiojoje šalies dalyje žmonės kūrė krosnis, labai svarbu būdavo gerai iš kaminų išvalyti suodžius. Kaminkrėčio amatas tapo labai reikalingas ir pelningas. Jų triūsas bei ugniagesių pagalba padėdavo išvengti gaisrų. 4 dešimtmetyje savivaldybė Ugniagesių draugijai padėjo įsigyti reikalingos mašininės technikos. Darbas darėsi nepalyginamai lengvesnis, gaisrų skaičius mažesnis. Akmenės miesto ugniagesių draugija tuo metu buvo tikras internacionalinės draugystės pavyzdys – jos valdybai priklausė visų miestelyje gyvenusių tautybių atstovai: 32 lietuvių tautybės atstovai, 2 latviai, bei 5 žydų tautybės atstovai.¹³⁴ Žydai ugniagesiai, pasak ilgametės mokytojos Onos Rušinaitės, gaisro metu dirbdavo ypatingai širdingai.¹³⁵ Draugijos būstinė buvo įsikūrusi Akmenės miestelyje, Žagarės (dbr. K. Kasakausko) gatvėje. Namas buvo medinis, šiuo metu neišlikęs. Jo vietoje dabar pastatytas dviaukštis gyvenamasis namas. Remiantis Onos Rušinaitės prisiminimais, pastato durys buvo nuolatos užrakintos didele spyna. Ant stogo puikavosi iškaba su gaisrininkų emblema ir žodžiais „Akmenės miesto ugniagesių depo“.¹³⁶ Šalia matėsi draugijos simboliai: raudona vėliava, jos fone užrašas: „Akmenės miesto ugniagesių draugija. Dievo garbė – artimui pagalba“.¹³⁷ Ant daugelio namų puikavosi lentelė su nupieštu trimitu ir užrašu: „čia galite pranešti apie gaisrą“, kuri informuodavo, jog pastate gyvena ugniagesys. Draugija veikė demokratiniu principu. Kasmet buvo renkama valdyba. Draugijos brandmajoru ilgus metus buvo organizacijos įkūrėjas Juozas Šapko, kuris postą užėmė be konkurencijos ir buvo vadinamas Vyresniuoku. 1940 m. ugniagesys už nuopelnus ugniagesybai buvo apdovanotas sidarbo medaliu „Artimui pagalbą“. Draugijos pirmininku J. Šapko buvo nuo 1919 m. iki 1937 m. Šis titulo išlaikymas rodo, jog asmuo miestelyje buvo labai gerbiamas ir juo vietiniai gyventojai pasitikėjo.

Taigi, XX a. trečio dešimtmečio pradžia valsčiaus gyventojams buvo sunki. Gyventojai buvo apdėti mokesčiais valsčiaus naudai, atsirado nuolatinės pajamos, kurias valsčiaus naudojo finansiniams poreikiams tenkinti. Šiek tiek valsčiui lėšų skyrė Apskrities Valdyba.

Valsčiaus savivaldybė rūpinosi švietimu, sveikatos ir viešosios tvarkos apsauga, vargšų globa, kelių tvarkymu, valstybės pavestų valsčiui prievolių atlikimu ir kt. reikalais. Buvo pradėta remontuoti Akmenės pradžios mokykla. Iki 1918 m. Akmenės teritorija buvo kiek apsileidusi ir karo apniokota. Čia niekas neprižiūrėjo kelių, tad pasitaikydavo, jog blogomis oro sąlygomis būdavo

¹³⁴ Pirminis Lietuvos organizacijų surašymas 1931 m. XII 31 d. LCVA. f. 377, ap. 10, b. 21, l. 14.

¹³⁵ *Onos Rušinaitės atsiminimai*. Akmenės gimnazijos Kraštotyros muziejaus medžiaga.

¹³⁶ *Onos Rušinaitės atsiminimai užrašyti 1988 m. kovo mėn. 25 d.* Akmenės gimnazijos Kraštotyros muziejaus medžiaga.

¹³⁷ *Iš Akmenės šviesuolių Onos ir Augustinos Rušinaičių palikimo*. Sud. R. Ringienė. Utena: Utenos Indra, 2008, p. 74.

sunku pravažiuoti. Tas trukdė komunikacijos vystymuisi. Dalis valsčiaus lėšų buvo paskirta kelių tiesimui, remontui, tiltų remontui. 1925 m. Akmenės valsčiaus pajamų – išlaidų sąmatos dydis – 20 545, 55 Lt – tai antras pagal dydį skirtumas apskrityje (po Mažeikių miesto – 23 990,87 LT).¹³⁸ Šalia pateikiama išsami Akmenės valsčiaus pajamų sąmatos santrauka: likučiai iš 1924 m. – 200 Lt, nesurinkta mokesčių už 3502, 59 Lt, grąžintos skolos – 50 Lt, kanceliarijos rinkliava – 2080 Lt, mokesčiai nuo prekių ir pramonės patentų – 1078 Lt, papildomas mokestis – 787 Lt, žemės mokesčiai – 23 071, 26 Lt, įplaukos – 560 Lt.¹³⁹

Apie 40 % visų išlaidų sudarydavo bendros valdybos išlaidos (pvz. atlyginimo mokėjimas), taip pat mokyklų, ligoninių išlaikymas. Didelę piniginę dalį pasiimdavo kelių remonto darbai. Nors ir neturėdama ypatingai didelio biudžeto Akmenės valsčiaus savivaldybė per du Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius sugebėjo sutvarkyti Akmenės miestelį: praplatino gatves, jas išgrindė, pastatė šaligatvius, atitiesė elektros tinklus, miestelyje veikė įvairios parduotuvės, kurias turėjo tiek lietuviai, tiek žydai. Akmenėje tarpukariu priskaičiuojama keletas dešimčių įvairių parduotuvių. Taip pat veikė vietinė vaistinė, knygynas, mokykla, biblioteka, paštas, policijos nuovada. Be visa to, valsčiuje organizavosi įvairių visuomeninių – kultūrinių organizacijų padaliniai bei skyriai. Atsirado ne tik partinių, bet ir katalikiškių organizacijų, valsčiuje veikė keletas latvių visuomeninių organizacijų.

¹³⁸ Mažeikių apskrities pajamų – išlaidų sąmatos raštas Vidaua Reikalų ministerijos Savivaldybų departamentui 1925 07 18. LVCA, ap. 2, b. 1241, l. 11.

¹³⁹ Mažeikių apskrities visų valsčių smulki pajamų sąmatos santrauka 1925 m. LCVA, ap. 2, b. 1241, l. 3 - 9.

IŠVADOS

1. Remiantis literatūros, periodinės spaudos analize daroma išvada, jog vietos savivalda ir savivaldybė Pirmojoje Lietuvos Respublikos buvo suvokiama tapačiai.

2. Savivaldos institucijos Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje turėjo misiją – kurti demokratišką valstybę, kurios pamatas būtų pilietiškumas, patriotiškumas. Tam tinkamiausias būdas pasirodė kūrimas „iš apačios“. Toks kūrimo būdas pasiteisino, šalyje įsitvirtino valsčių, apskričių administracinė sistema. Šalis netrukus buvo padalinta į apskritis ir valsčius. Tokiu būdu Šiaurės Lietuvoje naujai suformuotos trys apskritys: Mažeikių, Šiaulių, Telšių.

3. Akmenės valsčius, kaip naujas administracinis vienetas, susikūrė tik 1919 m. pabaigoje. Iki to laiko vyravo Dabikinės bei Akmenės apskritys. Likvidavus Akmenės apskritį, naujai sukurtas valsčius buvo priskirtas Šiaulių apskričiai. Akmenės valsčiaus galutinį susiformavimą lėmė Mažeikių apskrities susiformavimas, lėtino – nepriklausomybės kovos.

4. Akmenės valsčiaus savivaldybė buvo viena iš didesnių Mažeikių apskrities valsčių pagal teritorinę bei gyventojų skaičiaus priklausomybę, tačiau mažiau įtakinga lyginant su Sedos arba Židikų valsčiumi. Valsčiaus teritorijos sudėtis svyravo nuo 78 iki 84 sudedamųjų teritorinių vienetų.

5. Akmenės valsčiaus savivaldybėje stigo inteligentų. To viena iš priežasčių – nepriklausomybės kovos, kita – emigracija. Net ir nesant dideliame inteligentų skaičiui, savivaldybė tvarkėsi atsakingai, ryžtingai, pavyzdingai.

6. Nepaisant to, jog politinis gyvenimas Akmenės valsčiuje vyko pasyviai, jame kūrėsi įvairios draugijos, nacionalinių organizacijų skyriai/poskyriai.

7. Akmenės valsčius 1918 – 1940 m. išgyveno savo „atgimimo laikotarpį“.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. ŠALTINIAI

LIETUVOS CENTRINIS VALSTYBĖS ARCHYVAS

1. 1919 m. kovo 28 - 29 d. įvykusio Šiaulių apskrities valsčių atstovų suvažiavimo nutarimai, *LCVA*, f. 862, ap. 1, b. 7.
2. Akmenės savivaldybės nariai. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 524.
3. Akmenės valsčiaus seniūnijų sąrašas 1929 m. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 1940.
4. Apskričių valsčių ir kaimų sąrašai. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 29.
5. Apskričių, valsčių, miestų ir miestelių sąrašas. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 124.
6. Birbiliškės kaimo gyventojų prašymas 1919 08 24. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 305.
7. Departamento direktoriaus Naujoko pranešimas Mažeikių apskrities valdybai 1939 01 18, *LCVA*, f. 379, ap. 3, b. 62.
8. Įsakymai krašto apsaugos ministerijai. *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 3.
9. Kuršėnų apskrities atstovų raštas Vidaus Reikalų Ministerijai 1919 06 03. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 93.
10. Laikinoji sąmata Šiaulių apskrities valsčių komitetų išlaikymui nustatytas Apskrities valdybos 1919 m. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 93.
11. Mažeikių apskrities pajamų – išlaidų sąmatos raštas Vidaua Reikalų ministerijos Savivaldybų departamentui 1925 07 18. *LCVA*, ap. 2, b. 1241.
12. Mažeikių apskrities statistinių žinių santrauka. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 409.
13. Mažeikių apskrities tarybos narių sąrašai. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 524.
14. Mažeikių apskrities tarybos posėdžio protokolas nr. 1, 1923 01 09. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 110.
15. Mažeikių apskrities tarybos posėdžio protokolas nr. 9, 1927 04 30. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 1522.
16. Mažeikių apskrities visų valsčių smulki pajamų sąmatos santrauka 1925 m. *LCVA*, ap. 2, b. 1241.
17. Miestų sąrašas, kurie valdosi valsčių teisėmis. Mažeikių apskritis. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 504.

18. Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 1556.
19. Pirmasis Lietuvos organizacijų surašymas 1931 m. XII 31 d. *LCVA*. f. 377, ap. 10, b. 21.
20. Raštas Mažeikių apskrities Akmenės valsčiaus Sablauskių seniūnijos gyventojams D. Ledžiui, J. Dijokui, J. Stinkiu ir kt. 1931 m. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 2299.
21. Sąmata Šiaulių apskrities valsčių valdybų 3 mėnesiams. *LCVA*. f. 379, ap. 2, b. 4, l. 117.
22. Sąrašas Akmenės valsčiaus naujai išrinktų tarybos ir valdybos narių 1921 m. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 525.
23. Sąrašas miestų, kurie valdosi valsčių teisėmis 1919 m. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 302.
24. Sąrašas narių Akmenės valsčiaus tarybos. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 93.
25. Susirašinėjimas su finansų ministerija. *LCVA*, f. 379, ap. 1, b. 4.
26. Šiaulių apskrities tarybos posėdžio protokolas, 1919 03 28 - 30, *LCVA*, f. 412, ap. 5, b. 1.
27. Trakų apskrities valdybos pirmininko raštas 1920 01 27. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 305
28. Vegerių valsčiaus tarybos nutarimo protokolas nr. 5, 1933 08 11. *LCVA*, f. 379, ap. 1, b. 1064.
29. Vegerių valsčiaus tarybos posėdžio protokolo nr. 2 §15 ištrauka. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 110.
30. Vegerių valsčiaus viršaičio prašymas Mažeikių apskrities valdymui 1933 09 01. *LCVA*, f. 379, ap. 1, b. 1064.
31. VRM Savivaldybių departamento raštas Mažeikių apskrities valdybai 1930 12 15. *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 2299.

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI

32. Atsišaukimas Akmenės apskrities visuomenei. *Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928*, Kaunas, 1928, p. 33 - 34.
33. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*. 1917 – 1918. Vilnius, 1991, p. 373.

ĮSTATYMAI

34. *Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas*. 2000 m. spalio 12 d. Nr. VIII-2018

35. *Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymo pakeitimo įstatymas*. 2000 m. spalio 12 d., nr. VIII – 2018
36. Vidaus reikalų ministro 1918 m. gruodžio 17 d. aplinkraštis „Dėlei savivaldybių Lietuvoje. Cirkuliaras Nr. 1”. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919 01 16, nr. 2 - 3.

ENCIKLOPEDIJOS

37. *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas, 1953-1987 m., t. 27, p. 37-38.
38. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

ATSIMINIMAI

39. *Onos Rušinitės atsiminimai užrašyti 1988 m. kovo mėn. 25 d.* Akmenės gimnazijos Kraštotyros muziejaus medžiaga.
40. *Onos Rušinitės atsiminimai*. Akmenės gimnazijos Kraštotyros muziejaus medžiaga.

PERIODINĖ SPAUDA

41. Bikinas, J. Lietuvos pamatiniai įstatai. *Vienybė*, 1918 09 11.
42. Bugailiškis, P. Mūsų vietinė savivalda. *Lietuvos aidas*, 1917 11 08.
43. Bugailiškis, P. Suomijos valsčius. *Darbo balsas*, 1917 12 30.
44. Bugailiškis, P. Šis tas apie savivaldybę. *Lietuvos aidas*. 1917 12 17.
45. Čepas, R. Papilės valsčiaus savivaldybė. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004.
46. *Dabartis*. Tilžė : A. Liudžiuvaitis, 1915-1918.
47. Daugirdas, V., Pričkaitytė, J. Tarpukario Lietuvos valsčių istoriniai ripai ir jų pasiskirtymas. *Geografija*, 1993, t. 29.
48. Gira, L. Valsčių sutvarkymas. *Tėvynės sargas*, 1918 01 17.
49. Gustainis, V. Nepriklausoma Lietuva: kaimiečių ir jaunimo valstybė. *Proskyna*, 1990, nr. 3.
50. Yčas, M. Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Vilnius, 1990.
51. Kairys, S. Būsimojo valsčiaus reikalai. *Darbo balsas*, 1918 02 27.

52. Kairys, S. Būsimojo valsčiaus reikalu. *Darbo reikalu*, 1918 02 27.
53. Kaubrys, S. Kelios pastabos apie Šiaulių apskrities vietinės savivaldos sklaidą 1918 – 1920 m. *Šiaulių apskrities istorijos raida*. Šiauliai, 2004.
54. Kūnas, S. Šis bei tas apie senąją Akmenę. *Lietuvos aidas*, 1940 11 11, nr. 70 (5279).
55. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1918 – 1920 m.
56. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, liepos 26, nr. 9.
57. *Lietuvos aidas*. Vilnius, 1917 - 1918, 1928-1940.
58. Lietuvos piliečiai. *Lietuvos aidas*, 1918m. lapkričio 13d.
59. *Lietuvos ūkininkas*. Vilnius, 1918 - 1940.
60. *Lietuvos žinios*. Vilnius, 1922 - 1940.
61. Maksimaitis, M., Vansevičius, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997.
62. Meškus. Kokie turėtų būti mūsų valsčiai? *Tėvynės sargas*, 1918 02 26.
63. Mūsų žinios. *Darbo balsas*. 1918 m. gruodžio 6D.
64. Naujos tvarkos kūrybos. *Darbo balsas*, 1918 m. lapkričio 15d.
65. Riomeris, M. Vietos savivaldybės. *Teisė*, 1922, nr. 3.
66. Rozga, L. Kairiškių pramonės likimas. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004.
67. Rozga, L. Keletas duomenų iš buvusių dvarų ir stambių ūkių praeities. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004.
68. Rozga, L. Lazdynų Pelėda Paragiuose. *Papilė*, Vilnius: Versmė, 2004.
69. Rozga, L. Lietuvos ateitį planavo Dabikinėje. *Vienybė*, nr. 89 (7478) 2011 m. lapkričio 16 d.
70. Rozga, L. Lietuvos ateitį planavo Dabikinėje. *Vienybė*, nr. 90 (7479), 2011 m. lapkričio 19 d.
71. Rozga, L. Paminėjo garbųjį kraštietį. *Vienybė*, 1997 m. balandžio 12 d.
72. *Savivaldybė*. Kaunas : Savivaldybių departamentas, 1923 - 1940.
73. *Sietynas*. Šiauliai : Šiaulių srities vartotojų bendrovių sąjunga, 1919 - 1922.
74. Sireika, J. Papilės valsčiaus administracinė ir politinė raida 1918 – 1940m. *Papilė. I dalis*. Vilnius: Versmė.
75. Smetona, A. Lietuvos Tarybos darbų belaukiant. *Lietuvos aidas*, 1917 10 04.
76. Staugaitis, J. Kokie turėtų būti mūsų valsčiai? *Tėvynės sargas*, 1918 02 19.
77. *Šiaulių metraštis*. Red. P. Bugailiškis. Šiauliai, 1939.
78. *Vyriausybės žinios*. 1921, balandžio 4 d., nr. 62.
79. *Vyriausybės žinios*. 1922, spalio 16, nr. 110, p.

80. *Vyriausybės žinios*. 1923, rugpjūčio 18, nr. 137.
81. *Vyriausybės žinios*. 1924m. gruodžio 31, nr. 177.
82. Zajančkauskas, V. Dėl būsimojo valsčių sudarymo. *Lietuvos aidas*. 1918 10 15.

LITERATŪRA

83. Astrauskas, A., Galinienė, B. *Vietos savivalda Lietuvoje: teoriniai ir istoriniai aspektai*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
84. *Iš Akmenės šviesuolių Onos ir Augustinos Rušinaičių palikimo*. Sud. R. Ringienė. Utena: Utenos Indra, 2008.
85. Kviklys, B. *Mūsų Lietuva. IV tomas*. Vilnius: Mintis, 1991.
86. Leonas, P. *Lietuvos savivaldybės*. Kaunas, 1991.
87. *Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928 m.* Kaunas, 1928.
88. Morkūnaitė – Lazauskienė, A. *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918 – 1920 m.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
89. Rozga, L. *Akmenės kraštas*. Akmenė: „Vienybės redakcija“, 1992.
90. Rozga, L. *Akmenės kraštas*. Naujoji Akmenė : Vienybė, 1992.
91. Rozga, L. *Akmenės rajonas*. Vilnius : Mintis, 1983.
92. Rozga, L. *Akmenės rajono istorijos apybraiža*. Akmenė, 1990.
93. Rozga, L. *Būkime pažįstami: Akmenės kraštas*. Utena : UAB „Utenos Indra“, 2003.
94. Rozga, L. *Akmenė; Žiemgalių žemė*. Utena : Utenos Indra, 2000.
95. Rozga, L. *Klykoliai*. Utena : Utenos Indra, 2007.
96. Rozga, L. *Papilė širdyse ir likimuose*. Utena: Utenos indra, 2009.
97. Rozga, L. *Vadovas po Ventos Regioninį parką*. Utena: Utenos Indra, 2009.
98. Rozga, L. *Viekšniai*. Utena: Utenos Indra, 2005.
99. Rozga, L. *Žvarbieji vidurnakčiai : Akmenės krašto politinių kalinių ir tremtinių prisiminimai*. Utena: Utenos Indra, 2000.
100. Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai*. Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla, 1998.
101. Stačiokas, R. *Lietuvos savivaldybių raida*. Vilnius, 1991.
102. Stačiokas, R. *Vietos savivalda*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1992.

103. Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996.
104. Žilinskas, G. *Vietos savivaldybės ir jų institucijos Lietuvos Respublikoje 1918 – 1940 m.* Humanitarinių mokslų disertacija. Vilnius, 1996.

SUMMARY

MUNICIPAL DEVELOPMENT AKMENE DISTRICT IN 1918 - 1940.

Lithuanian declaration of independence and democratic state building is considered one of the country's most significant historical period. State creation and the genesis of today's historians have become very popular among the research topic.

Municipal Building in the absence of a strong central government was chaotic. As supposed, the government built the foundations for the creation by locals who have demonstrated not only the organization but also proactive, patriotic citizenship. Local people to build their state and their state government gave positive features of the country's formation. It must be remembered that the local development process aggravated by the German occupation authorities in question. Although the First World War was over and Germany had lost its occupied territories of our country as easily have left. At the same time, the country užlieko wave of war against the Bolsheviks, Poles and Bermondists. In 1918. declared the right to national self-determination, to start the legislative work. With the formation of the transitional government of Lithuania and taken to the processing works.

Develop Akmene local municipalities have taken intellectuals: agronomist V. Zubovas, A. Tarvydas, Bimba. They are in 1918. in November. 13d. then issued a public proclamation Akmene County, which called for the creation of parish committees Stubai.

Akmene district administrative and political development during the period of Independence specifically researched. Bronius Kviklys, an overview of the history of the town said that Akmenė was the independence of district center, which in 1918 – 1940 getting better. B. Kviklys also mentions that the town was the administrative and political institutions: the district municipality, post office, police station, not a social, political organization, school, some dependent library organizations, health and veterinary offices, a mill, a small credit union, city residents had a number of brick houses.

Akmene administrative system changed from 1915 to 1940.: First the German occupation government was formed Dabikinė county, in 1918 the county renamed Akmene and 1919 parish built of Akmene.

Objective. To investigate the formation and evolution of self-Akmene district in 1918 - 1940. Chronological limits. Working choronologinės boundaries include the period of Lithuanian independence - in 1918 - 1940.

Methods. In order to fully optimize a study used a descriptive - narrative, analytical, statistical.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

PRIEDAI

Priedas nr. 1

Dr. Zubovo, S. Tarvydo, P. Bimbos ir kt. inteligentų sudarytos organizacinė komisijos atsišaukimas
Akmenės apskrities visuomenei*

„Piliečiai! Pasaulio tautos laužo vergijos pančius ir įsigijusios laisvę ima ją į savo rankas. Atsitikimai eina po kit kito žaibo greitumu. Tie svarbūs atsitikimai neaplenkė ir Lietuvos. Esame begalinės svarbos atsitikimų valandoje, atsitikimų, kurie lemia pasaulio, kartu ir mūsų tėvynės Lietuvos likimą. Tai duoda progos skleisti ir plėsti visokios rūšies keisčių keisčiausiems, įvairių įvairiausiems gandams ir paskaloms, dažnai tyčia skleidžiamoms, kad psidarytų netvarka ir kad galėtų per suirutę pasipelnėti. Tai visų pirma visi privalome neklausyti visokių paskalų, laikytis ramiai ir rimtai, neklausyti pašalinių kurstytojų ir neardyti tvarkos. Tuoju turime išrinkti kiekvienoje parapijoje komitetą ir miliciją. Iš kiekvieno parapijos komiteto išrinkti po vieną atstovą į apskritį (kreisą), iš kurių susidarys apskrities (kreiso) komitetas. Šis komitetas turės susinėšimą su Lietuvos Valstybės Taryba ir Laikinąja Lietuvos valdžia, pagal kurios nurodymus turės varyti toliau savo darbą. Tėvynės likimas mūsų pačių rankose. Tad visi krūvon. Užmirškime visų partijų ir asmeninius ginčus ir barnius ir eikime visi sujungtomis pajėgomis į bendrą, aukštą ir didį tikslą – Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę. Elkimės rimtai, nepasiduodami valandos ūpui. Pasirodykime esą subrendę savarankiai ir patys nepriklausomai tvarkytis ir valdytis. Akmenės parapijos piliečiai, šiandien susirinkę ir apsvarstę svarbumą dabartinio momento, išrinko organizacinę komisiją, kurią įgaliavo pranešti kaimynėms parapijoms jų nutarimą ir kvieisti bendrai prisidėti prie šalies tvarkymo. Akmenės parapijos komiteto rinkimas bus sekmadienį 17 šio lapkričio. Komitetas bus išrinktas iš aštuonių žmonių, iš kurių vienas bus išrinktas į apskrities (kreiso) komitetą, o 7 pasiliks parapijos komitete. Svarbiausia užduotis šitų komitetų bus palaikyti krašto vienybę, ir tvarką, užtat reik išrinkti dorus žmones į miliciją, kurie mokėtų ginklą vartoti, bet tevertotų jį tik reikalui mūsų tėvynei ginti. Organizacinė komisija šinadieną jau kalbėjosi su vokiečių kareivių taryba, kuri prižadėjo duoti ginklus milicijai, ir susitvėrus Lietuvos tvirtai valdžiai, atiduoti valdžią viso krašto. Organizacinė komisija tikisi, kad atsišaukimas bus sekmadienį lapkričio 17d. po visas parapijas pagarsintas ir jau antradienį bus išrinkti visose parapijose komitetai, o seredoj jau atvyks ir atstovai iš tų komitetų į Dabikinę, iš kurių ir susidarys apskrities (kreiso) komitetas. Užtat negaišdami nė valandos į darbą, į didelį darbą. Prisiminkime, kad vienybėje galybė. Rinkimuose turi dalyvauti visos parapijos piliečiai ir pilietės nuo 20metų be skirtumo kalbos ir tikybos.“

* Atsišaukimas publikuotas leidinyje - *Lietuvos savivaldybės 1918 – 1928*. Kaunas, 1928, p. 33-34

Priedas nr. 2
MAŽEIKIŲ APSKRITIES SUDĖTIS 1919 M.*

<i>Valsčius</i>	<i>Laikotarpis</i>	<i>Centras</i>
Akmenės valsčius	1919 – 1950 m.	Akmenė
Barstyčių valsčius	1947 – 1950 m.	Barstyčiai
Ylakių valsčius	1919 – 1950 m.	Ylakiai
Klykolių valsčius	1919 m., 1947 – 1950 m.	Klykoliai
Laižuvos valsčius	1920 – 1950 m.	Laižuva
Leckavos valsčius	1919 m.	Leckava
Mažeikių valsčius	1919 – 1950 m.	Mažeikiai
Papilės valsčius	1919 m.	Papilė
Sedos valsčius	1919 – 1950 m.	Seda
Tirkšlių valsčius	1920 – 1950 m.	Tirkšliai
Vegerių valsčius	1920 – 1947 m.	Vegeriai

* sudaryta, remiantis Apskričių, valsčių, miestų ir miestelių sąrašo duomenimis. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 124/302, l. 6.

Viekšnių valsčius	1919–1950	Viekšniai
Židikų valsčius	1920–1950	Židikai

Priedas nr. 3

AKMENĖS VALSČIAUS SUDĖTIS 1920 M.*

<i>Eil.</i>	<i>Valsčiaus dalis</i>	<i>Gyventojų skaičius</i>
1.	Medemrodės dvaras	120
2.	Naudvaris	40
3.	Mažuliai	115
4.	Karsvelo (?)	100
5.	Ivanauskio	40 (60?)
6.	Gaudžiočių	32
7.	Dabikinės	185
8.	Montartyškių	200
9.	Barsukių	13
10.	Šventupių	32
11.	Masumbe	45
12.	Konteikių	38
13.	Mažoji Dabikinė ir Kadagai	40 (60?)
14.	Rudupiai polverk.	13
15.	Klišiai kaimas	30
16.	Lingiškiai	20
17.	Adomiškiai	56
18.	Kivyčiai	75
19.	Ramučių	Bendrai su nr. 20 - 103
20.	Juodeikiai	

* sudaryta, remiantis LCVA Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento duomenimis (f. 379, ap. 2, b. 29, l. 101-102)

21.	Eibučių	73
22.	Gret Janišklai	23
23.	Stypirkiai	40
24.	Klikolių miest. ir kaimas	536
25.	Ramučiai II	23
26.	Klikolių	521
27.	Tulpikiai (?)	76
28.	Gulbinai	106
29.	Sablausnių (?)	187
30.	Konteikiai	211
31.	Vičiai	53
32.	Raudžiai	42
33.	Barsukiai	8
34.	Klišiai I	19
35.	Klišiai II	6
36.	Klišiai III	14
37.	Padvarėliai	100
38.	Akmenės miest.	559
39.	Menčiai kaim.	144
40.	Alsiai	98
41.	Pakimpinė (?)	177
42.	Leibeliai	26
43.	Gaušiai	57
44.	Pagaušiai	8
45.	Alkiškiai	226
46.	Kišiai	28

47.	Konovališčiai	86 (84?)
48.	Smiltinė	13
49.	Pašakarniai	71
50.	Miest. Akmenė (žydai)	62
51.	Vienkeima – Šilas kaim.	7
52.	Konteikiai II	5
53.	Konteikių km.	211
54.	Vienk. Barsukų	9
55.	Padvarėlių	24
56.	Smiltinė	48
57.	Raudžiai II	8
58.	Sablauskiai II	11
59.	Sablauskiai I	9
60.	Kišių – Gardiškių	12
61.	Kiešiai	95
62.	Gailaičiai	94
63.	Minolaičiai	47
64.	Gaudaičiai	47
65.	Galmunčiai	39
66.	Monceliai	56
67.	Eglonai	57
68.	Bliudėčiai	36
69.	Judreliai	24
70.	Maladiškiai	21
71.	Kiviliai	219
72.	Kalviai	77

73.	Pavadaksčiai	178
74.	Pipirai	12
75.	Kiviliai II	143
76.	Matutiškiai II	21
77.	Lisa - Kiviliai	8
78.	Kalviai II	13
79.	Judreliai II	24
80.	Keidai I	37
81.	Keidai II	23
82.	Keidai III	39
83.	Keidai IV	47
84.	Keidai V	124

Viso gyventojų valsčiuje – 6779

Priedas nr. 4

AKMENĖS VALSČIAUS SENIŪNIJŲ SĄRAŠAS 1929M.*

<i>Nr.</i>	<i>SENIŪNIJA</i>	<i>KAIMAI</i>	<i>GYVENTOJAI</i>
1.	Akmenės sen.	Akmenės miesto	1449
2.		Akmenės I, II, III kaimai	
3.		Sulpiškių km.	
4.	Alsių sen.	Alsių km.	849
5.		Gaudžiočių km.	
6.		Gaudžiočių dvaras	
7.		Ivanauskių dvaras	
8.		Pakempiškių km.	
9.		Venciškių km.	
10.		Ramučių km.	
11.		Agluonų km.	
12.	Alkiškių sen.	Alkiškių km.	749
13.		Galmunčių km.	
14.		Kanavoliškių km.	
15.		Eibučių km.	
16.		Stipirkių km.	
17.		Gausių km.	

* sudarytas, remiantis Seniūnijų sąrašo bylomis. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1940.

18.		Smiltinys I, II km.	
19.	Gailaičių sen.	Gailaičių I, II km.	710
20.		Karpelių km.	
21.		Bliudeikių I, II vienk.	
22.		Matutiškių km.	
23.		Judrelių km.	
24.		Judrelių dvaras	
25.		Kepurlaikų km.	
26.		Liebelių km.	
27.		Adomiškės dvaras	
28.		Mikolaičių I, II km.	
29.	Gulbinų sen.	Dabikinės dvaras	639
30.		Dabikinės km.	
31.		Šventupių km.	
32.		Šventupių dvaras	
33.		Gulbinų km.	
34.		Barsukų km.	
35.		Jaskaudžių km.	
36.		Pragalvojų km.	
37.		Montartiškių km.	
38.		Montartiškių dvaras	

39.	Kivylių sen.	Kivylių km.	877
40.		Norbutų km.	
41.		Pipirių km.	
42.		Pavadarščių km.	
43.		Menčelių km.	
44.	Klykolių sen.	Klykolių mstl.	858
45.		Klykolių km.	
46.		Vėžupių km.	
47.		Gretjamiškių km.	
48.		Pasličių km.	
49.	Medemrodės sen.	Medemrodės dvaras	621
50.		Ivanauskių dvaras	
51.		Naudvario dvaras	
52.		Mažulių km.	
53.		Kesių km.	
54.		Kalvių km.	
55.	Menčių sen.	Menčių km.	547
56.		Kyšių km.	
57.		Kyšių – Gardiškių km.	
58.		Keidų I-V km.	
59.		Šalpnagių vienk.	

60.		Pašakarnių km.	
61.	Padvarėlių sen.	Padvarėlių I, II km.	700
62.		Dabikinėlės dvaras su Kadagiais	
63.		Rudupių dvaras	
64.		Klišių km.	
65.		Klišių dvaras ir palivarkas	
66.		Pakabučių km.	
67.	Sablauskių sen.	Sablauskių km.	652
68.		Vyčių km.	
69.		Raudžių km.	
70.		Konteikių II, III km.	
71.		Konteikių dvaras	

Priedas nr. 5

AKMENĖS SAVIVALDYBĖS TARYBOS IR VALDYBOS NARIAI IKI 1921 M.*

Nr.	<i>Pavardė, vardas</i>	<i>Amžius</i>	<i>Pareigos</i>	<i>Alga</i>	<i>Mokslo cenzas</i>	<i>Užsiėmimas</i>	<i>Gyv. vieta</i>
Tarybos nariai							
1.	CERKASAS Jonas	25m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Ūkininkas	Pipirių k., Akmenės v.
2.	KANAVOLAS Dome	36m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Ūkininkas	Kivilių k., Akmenės v.
3.	LAURINAITIS Pranas	42m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Ūkininkas	Sablauskių k., Akmenės v.
4.	RACEVIČE Adomas	37m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Darbininkas	Skretiškių k., Akmenės v.
5.	SPINGIS Juozas	40m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Ūkininkas	Pipirių k., Akmenės v.
6.	ŠAPKO Juozas	36m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Kooperatorius	Akmenės mstl.
7.	SURKUS Jonas	59m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Ūkininkas	Pakempinių k., Akmenės v.
8.	ŽAKIS Julijus	24m.	Tarybos narys	-	Pradinė mokykla	Ūkininkas	Pakempinių k., Akmenės v.
Valdybos nariai							

* sudaryta, remiantis sudaryta, remiantis Mažeikių apskrities tarybos narių sąrašais. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 524, l. 6.

	BREITMOZERAS Juozas	60 m.	Valdybos sargas	100 auks.	-	-	Akmenės mstl.
	GRINEVIČĖ Edvardas	33m.	Raštininkas	400 auks.	3 klasės	-	Akmenės mstl.
	PUTEE Adolfas	23 m.	Raštvedys	600 auks.	Prekybos mokykla	Raštininkas	Akmenės mstl.